



Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

Examensarbete

Kommunismens ansikte

*Skildringen av kommunismen som ideologi och
kommunistiska regimer i svenska och norska
gymnasieläroböcker under perioden 1951-2011*



Författare: Martin Klerung
Handledare: Niklas Ammert
Examinator: Ulla Rosén
Termin: vårterminen 2012-
höstterminen 2013
Ämne: Historia
Nivå: Avancerad/ Masteruppsats
Kurskod: 5H150E

Abstrakt

This paper presents an analysis of history textbooks used in schools in Sweden and Norway. The intention of the research was to study how the history textbooks describe communism and communistic dictatorship mainly during the cold war. The result of this study is that there were no big differences between Swedish and Norwegian history textbooks, but there are, however, some differences in how communism was described between the authors and also over time. Mostly, the books that were written in the post cold war period were somewhat more critical to communism in the eastern Europe (even though they mainly handled with Stalin's communism. And they also set quotation mark between Stalin's communism and the nazi terror during World War two.

Nyckelord

communism, history textbooks, secondary school, cold war, Sweden, Norway

Tack

till Niklas Ammert för god handledning.

Innehåll

1. Inledning	1
2. Disposition	2
3. Forskningsläge	2
3.1 Forskning om svenska läromedel	2
3.2 Forskning om norska läromedel	4
3.3 Komparation mellan svenska och norska läromedel	5
3.4 Studentuppsatser	7
3.5 Forskning om läroböcker och historiebruk	8
3.6 Sammanfattning av forskningsläget	10
4. Syfte och frågeställningar	11
5. Teori	11
6. Material och avgränsningar	13
7. Metod	14
8. Bakgrund	15
8.1 Utmärkande drag i den internationella politiken 1951-2011	15
8.2 Utmärkande drag i den svenska gymnasieskolan 1951-2011:	17
8.3 Utmärkande drag i den norska videregående skolen 1951-2011:	19
9. Undersökning	20
9.1 Svenska läroböcker	20
9.1.1 Jacobson – Söderlund, <i>Allmän historia för gymnasiet 1955</i>	20
9.1.2 Tham-Kumlien-Lindberg – <i>Folkens historia 2:1, Lärobok för gymnasiet 1955</i>	21
9.1.3 Tham-Kumlien-Lindberg – <i>Folkens historia, För gymnasieskolans treåriga ekonomiska och fyraåriga tekniska linjer, Åk 2 1971</i>	22
9.1.4 Bergström-Löwgren-Almgren – <i>Alla tiders historia, Tredje upplagan, Grundbok i historia för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer 1987</i>	24
9.1.5 Westin-Norman-Thullberg – <i>Människans historia 2-3 1993</i>	27
9.1.6 Skrutkowska-Stattin-Westin-Norman – <i>Människan genom tiderna, Historia för gymnasiet, A-kursen 1997</i>	29
9.1.7 Bergström-Löwgren-Almgren – <i>Nya Alla tiders historia, Fjärde upplagan, Grundbok i historia för gymnasieskolan 1999</i>	30
9.1.8 Sandberg-Karlsson-Molin-Ohlander – <i>EPOS, För gymnasieskolans kurs A 2000</i>	31
9.1.9 Almgren-Bergström-Löwgren – <i>Alla tiders historia Maxi, Andra upplagan 2010</i>	32
9.2 Norska läroböcker	33

9.2.1	<i>Grimnes – Veinan Hellerud – Tidslinjer, Påbygging, Verden og Norge, Historie Vg3 2009</i>	33
9.2.2	<i>Høyvik – Historie 1850-2000-For videregående skole VK2 2009</i>	35
9.2.3	<i>Ugland – Å lykkes med nyere historie 2007</i>	36
9.2.4	<i>Arnesen – Verdenshistorie og Noregshistorie Vg3 – Portal –Påbygging 2010</i>	37
9.2.5	<i>Hansen – Bakkerud – Hagen – Hamran – Jacobsen – Heum – Mennesker i tid 2, Verden og Norge etter 1750 2008</i>	39
9.2.6	<i>Eliassen – Engelién – Eriksen – Ertesvaag – Grimnes – Hellerud – Skovholt – Sprauten – Wiig – Øhren – Tidslinjer 1+2, Verda og Noreg – Historie Vg2/Vg3 2001</i>	39
9.2.7	<i>Abrahamsen – Dyrvik – Ohman Nielsen – Aase – Verdshistorie og Noregshistorie etter 1750 – Portal 2007</i>	40
10	Diskussion	40
11	Sammanfattning	43
	Referenser	45
	Bilagor	I
	Bilaga 1 Sammanställning av de läroböcker som ingår i undersökningen	I

1. Inledning

Lärarnas Riksförbunds medlemstidning *Skolvärlden* publicerade i september 2007 en intervju med två skolbibliotekarier för en gymnasieskola i Stockholm. Bakgrunden till intervjun var att dessa två hade vägrat att ta in informationsmaterial från *Forum för levande historia* som upplyste om de brott som begicks av de kommunistiska regimerna Sovjetunionen, Kina och Kambodja, på skolbiblioteket.

De båda bibliotekarierna tyckte sig se "en högerlobbying med McCarthyistiska förtecken" i Sverige men försvarade sig också samtidigt med att de inte hade uttalat sig om kommunismen generellt utan endast motsatte sig statligt sanktionerad historieskrivning, samt, tillade en av bibliotekarierna, om man ska upplysa om en ideologisk brott mot mänskliga rättigheter, borde man göra det med alla, följaktligen också konservatismens och liberalismens brott.¹

Artikeln är intressant såtillvida att den ger en bild av hur kontroversiell bakgrunden till *Forum för levande historia*s satsning egentligen var. När myndigheten startade på initiativ av den dåvarande socialdemokratiska regeringen så var syftet i första hand att upplysa om brott som begåtts av den nazistiska regimen under andra världskriget. Men uppdraget breddades sedermera till att även inkludera brott som begåtts av kommunistiska regimer.

Som ett led i denna satsning gav myndigheten ut en faktskrift som behandlade just detta tema, där skriver man bland annat att: "[b]rott mot mänskligheten är en kategori särskilt allvarliga brott som är straffbelagda enligt folkrätten /.../ [d]et är fråga om sådana gärningar som mord, utrotning, förslavning, tvångsförflyttning och förföljelse på politiska, rasmässiga eller religiösa grunder."² Detta resonemang utvecklas sedan ytterligare i lärarhandledningen som samma myndighet ger ut, där skriver man bland annat under rubriken "Vad utmärker en diktator" att i "de kommunistiska diktaturerna var ledaren ofelbar och föremål för en dyrkan av nästan religiös karaktär".³ Men man riktade sig också mera direkt till eleverna i en elevtidning som producerades samma år.⁴

Detta var alltså den satsning från myndighetens sida som skolbibliotekarierna som jag nämnde inledningsvis var avogt inställda till, men det bör också nämnas att även lärarkåren var splittrad i frågan huruvida detta var en bra satsning eller inte. Exempelvis var det större andel gymnasielärare än grundskollärare som i en undersökning var positiva till att även kommunismens brott mot mänskligheten skulle ingå i satsningen från *Forum för Levande historia*s sida.⁵

Nu är inte denna uppsats tänkt att handla om vare sig *Forum för Levande historia*s informationskampanj eller hur lärarna ser på detta projekt, utan om hur kommunismen som ideologi och kommunistiska regimer skildras i skolans läroböcker för gymnasieskolan, men kopplingen är ändå intressant att göra. Ty när *Forum för Levande historia* fick detta uppdrag på sitt bord orsakade det en väldig debatt i Sverige, den refererade artikeln från *Skolvärlden* ovan är bara ett sådant exempel. Samtidigt, har skolans elever under hela efterkrigstiden fått ta del av de brott som begåtts under kommunistiska regimer via skolans läroböcker.

Eftersom läroböckerna alltså spelar en så stor roll i lärarnas undervisning är det intressant att studera hur dessa läroböcker egentligen skildrar kommunism och kommunistiska regimer. Det är också intressant att se huruvida skildringen har sett

¹ *Skolvärlden* nr. 14, "Skolbibliotekarier startar historiedebatt", 2007, s. 14.

² *Forum för levande historia, Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, 2008, s. 5.

³ *Forum för levande historia, Lärarhandledning Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, 2008, s. 9.

⁴ *Forum för levande historia, Elevtidning Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, 2008.

⁵ Ammert, Niklas, *Om vad och hur 'må' ni berätta?, Undervisning om Förintelsen och andra folk mord*, Aktuellt om Historia, 2011, s. 28.

annorlunda ut efter Kalla krigets slut jämfört med när det fortfarande pågick. Dessutom är det intressant att se om skillnaden ser annorlunda ut i Norge, som ju är ett NATO-land, jämfört med det neutrala Sverige. Om detta ska denna uppsats handla.

2. Disposition

I forskningsläget redogörs för relevant forskning inom uppsatsens undersökningsområde, fokus kommer dels att ligga på tidigare studier av svenska läroböcker, norska läroböcker samt komparationen mellan dem. Även studentuppsatser som berör detta samt forskning om Forum för levande historias informationsmaterial kommer att redogöras för. Därefter kommer forskningsläget att sammanfattas och de viktigaste resultaten kommer att lyftas fram.

Under rubriken teori kommer uppsatsens teoretiska utgångspunkter att redogöras för, utgångspunkten i uppsatsen är Karlssons teorier om historiebruk och Ammerts framställningstypologier. Därefter följer ett kapitel om Material och avgränsningar där det redogörs för vilket material som använts i uppsatsen samt vilka avgränsningar som gjorts av undersökningen och varför. I kapitlet metod redogörs för den metod som använts i denna uppsats.

Bakgrundskapitlet syftar till att ge en historisk bakgrund till de händelser som undersökts, dels avgörande händelser i den internationella politiken under dessa år samt avgörande skolpolitiska reformer inom de ickeobligatoriska skolformerna i Sverige och Norge under denna tid.

Därefter kommer själva undersökningen, undersökningskapitlet är disponerat så, att först redogörs det för de svenska läroböckerna som ingår i undersökningen, därefter för de norska motsvarigheterna. I övrigt är undersökningskapitlet uppdelat så att varje lärobok behandlas som ett eget underkapitel. Därefter diskuteras resultatet från de undersökta läroböckerna i relation till tidigare forskning i uppsatsens diskussion.

3. Forskningsläge

3.1 Forskning om svenska läromedel

Göran Andolf har i sin doktorsavhandling undersökt några gymnasieläroböcker i historia och hur dessa har skildrat olika händelser. Hans avhandling skrevs medan Kalla kriget fortfarande pågick, och således ägnas mest utrymme åt andra händelser i avhandlingen. Dock nämner han lite om hur de händelser som ledde fram till Kalla kriget skildrades i några gymnasieläroböcker från 1950- och 1960-talen.

Bland annat nämner han att i en bok från 1954 beskrivs uppkomsten av Kalla kriget som åtgärder som ömsom Sovjetunionen, ömsom Förenta staterna vidtog. I en annan bok från 1956 förklaras utbrottet av Kalla kriget som en konkurrens om oförsvarade områden mellan de båda supermakterna. I några senare läroböcker förklaras utbrottet av Kalla kriget med att den kommunistiska expansionen skulle hejdas och maktbalansen i världen skulle återställas. I en annan lärobok från 1963 förklaras utbrottet av Kalla kriget med Sovjetunionens expansionssträvan.

Andolf drar utifrån detta slutsatsen att det förekommer klara skillnader i böckernas skildringar av ”aktuella företeelser” (d.v.s. utbrottet av Kalla kriget).⁶

Stig Hadenius och Claes-Olof Olsson gjorde i början av 1970-talet en granskning av läroböckerna i historia för gymnasiet på uppdrag av Statens läroboksnämnd.

⁶ Andolf, Göran, *Historien på gymnasiet, Undervisning och läroböcker 1820-1965*, 1972, s. 230.

Granskningen var ganska allomfattande men två saker som de lyfter fram i sitt material är även relevant för denna studie. För det första menar de att de olika läroböckerna uppvisade en stor diskrepans sinsemellan vilka olika områden och länder som läroböckerna uppehåller sig vid⁷ för det andra menar de att material som klart tar ställning i läroböckerna är sällsynt⁸ även om undantag finns. Exempelvis skildras Sovjetunionens invasion i Ungern 1956 övervägande negativt i de olika läroböckerna.⁹

Valter Lundell har i en licentiatavhandling från Lunds universitet undersökt varför upplysandet av de brott som begicks av kommunistiska regimer möter så stort motstånd i skolan medan det råder närmast total konsensus om att man ska upplysa om brott som begicks av den nazistiska regimen under andra världskriget. Bland annat nämner han det historieupprop som ett flertal ledande forskare publicerade efter att Forum för Levande historia fick ett utvidgat uppdrag att även informera om kommunistiska regimers brott mot mänskligheten. Lundell har själv bakgrund som gymnasielärare, och han skriver i sin licentiatavhandling att hans erfarenhet är att många elever, även efter att de har fått kunskaper om exempelvis Gulag och kulturrevolutionen, intar en mer urskuldande attityd till kommunismens brott då man mer tenderar att skylla på enskilda personer (Stalin, Pol Pot m.fl.) och lägger därmed över ansvaret för terrorn på dem, snarare än på systemet i sig.¹⁰

Lundells förklaring till varför attityden till brott begångna i kommunismens namn ser ut på följande sätt generellt i Sverige är att synsättet på kommunism och dess brott mot mänskligheten avspeglas i hur de som förmedlar historien förhåller sig till detta, i detta fall lärare och aktiva forskare, av vilka Lundell har intervjuat några stycken. De svar som framträder där menar Lundell delvis härrör från ett tänkande som uppstod under Kalla kriget, där det var många som menade att man måste skilja på de illdåd som begåtts i kommunismens namn och kommunismen som ideologi. Lundell gör här en intressant reflektion. Bland annat säger så gott som samtliga i hans intervjustudie att folkmordet i Kambodja som genomfördes av Pol Pot inte har någonting med kommunism att göra, samtidigt som dessa informanter också menar att de har för lite kunskaper om detta folkmord för att kunna uttala sig om det mer detaljerat. Lundell menar dock att han inte kan dra slutsatsen att sådana svar har någonting med informantens politiska hemvist att göra, då frågor om dessa har besvarats undfallande i intervjusammanhangen. Lundell menar dock att den person som de flesta tydligast kopplar till den kommunistiska ideologin är (föga förvånande kanske) Karl Marx, medan de flesta även hävdar att Lenin var en ”riktig” kommunist. Därefter går det i en fallande skala och slutligen, i andra änden av skalan hittar vi som sagt Pol Pot, där informanterna inte alls vill kännas vid att han skulle ha något med kommunism att göra.¹¹

Sven-Åke Johansson har gjort en studie om bilden av Sovjetunionen i svenska läroböcker. Hans huvudsakliga studie ligger på perioden från 1950-talet fram till 1970-talet, tiden före 1950 behandlas visserligen relativt utförligt men är av mindre intresse för denna studie, tiden efter 1970 behandlas dock endast sporadiskt.

⁷ Hadenius, Stig & Olsson, Claes-Olof, *Historieböckerna i det nya gymnasiet, En undersökning av tiden efter 1918 utförd på uppdrag av Statens Läroboksnämnd*, 1970, s. 16f.

⁸ Ibid. s. 29.

⁹ Hadenius & Olsson 1970, s. 28.

¹⁰ Lundell, Valter, *Den goda tanken och den onda erfarenheten, Om den kommunistiska brotthistoriens plats i den svenska historiekulturen*, 2011, s. 11ff.

¹¹ Ibid. s. 131ff.

Johansson lyfter fram att under denna period (från 1950-talet) ökade rapporteringen om Sovjetunionen i skolans läroböcker mätt i antal sidor.¹² Det som avhandlades på denna ökade sidmängd var i första hand Lenin, Stalin, Sovjetunionens statskick samt utrikespolitiken. Den industriella revolutionen framhålls som betydelsefull för Sovjetunionen, däremot nämns inte den nya ekonomiska politiken (NEP).¹³

En specifik bok nämner terrorn under Stalin framförallt mot de rika bönderna. I boken avgränsas dock denna terror till att bli en trettioårsföreteelse, det nämns också att många bönder som utsattes för terrorn var trogna tsaren före första världskriget.¹⁴

På det stora hela skildras Sovjetunionen ganska olika i olika böcker från denna tid.

I en sådan här studie kan det vara intressant att titta på hur stor möjlighet lärarna faktiskt har att använda de läromedel som de själva vill använda. En undersökning som Lärarnas Riksförbund har låtit göra 2012 visar att många gymnasielärare upplever att de har stor möjlighet att, tillsammans med sina kollegor i ämneslaget, välja vilka läromedel man vill använda i undervisningen.¹⁵

3.2 Forskning om norska läromedel

När det gäller studiet av norska historieläroböcker har historikern Svein Lorentzen bidragit med en studie angående detta. Lorentzens studie är förvisso avgränsad till grundskolelitteratur och hans forskningsansats handlar inte i första hand om att undersöka bilden av Sovjetunionen eller andra kommunistiska regimer utan Lorentzens fokus är att undersöka hur läroböckerna i historia har bidragit till att forma en norsk nationell identitet. Lorentzens studie kan likväl indirekt vara intressant för denna undersökning.

Lorentzen skriver att under efterkrigstiden från 1945 fram till början av 1970-talet så ”slutfördes” i läroböckerna det norska nationsbyggandet. Ty nu övergår läroböckerna från en försiktig optimism om att Norge är självständigt till en insikt om att den norska modellen skulle kunna tjäna som en måttstock för andra nationer att bygga på.¹⁶

Under perioden från 1970 fram till år 2000 så menar Lorentzen att i de läroplaner som kom för det obligatoriska skolväsendet så betonades förvisso det nationella perspektivet i skolans läroplaner, men det underströks också tydligt att man skulle undgå trångsynthet, på det hela taget förekom det under denna period en mer internationalistisk och lokal betoning i läroplanerna än tidigare. Detta var också, skriver Lorentzen, en period som splittrade nationen på många sätt, bland annat splittrade ett norskt medlemskap i EG samt USA:s krigföring i Vietnam. De nya läroplaner som kom var influerade av den tidens synsätt, men kom att uppfattas som traditionella läroplaner, varvid de inte fick så stort genomslag i undervisningen som intentionerna var från början.¹⁷

Lorentzens slutsatser är likväl att grundskolans läroböcker var betydande aktörer i den norska nationsbyggningsprocessen. Detta skriver Lorentzen, gäller i synnerhet läroböckerna i historia då historia länge hade ställning som det ämne som skulle ”fostra” befolkningen i nationell anda. Detta hindrar dock inte att läroböckerna från 1970-talet, betonar en annan nationell dimension i läroböckerna än tidigare, i och med

¹² Johansson, Sven-Åke, *Den ryska revolutionen och det sovjetiska samhället i debatten och skolans läroböcker, Värderingarnas och undervisningsmetodernas växlingar under hundra år*, Årsböcker i svensk undervisningshistoria 201, 2004, s. 102.

¹³ Ibid.

¹⁴ Johansson 2004, s. 109.

¹⁵ Lärarnas Riksförbund, *Makten över läromedlen – lärarnas möjlighet att styra över läromedlen i undervisningen*, 2012, s. 8.

¹⁶ Lorentzen, Svein, *Ja vi elsker, Skolebøkene som nasjonsbyggere 1814-2000*, 2005, s. 161.

¹⁷ Ibid. s. 218ff.

att man får ett ökat intresse för konflikten mellan de två supermakterna, USA:s krig i Vietnam samt relationen mellan rika och fattiga länder i världen.¹⁸

3.3 Komparation mellan svenska och norska läromedel

Läroböcker och deras skildringar av olika företeelser är ett ämne som tidigare har avhandlats i en del studier. Bland annat har Janne Holmén undersökt hur bilden av USA och Sovjetunionen skildras i svenska finska och norska läroböcker i de samhällsorienterande ämnena. Här nedan kommer dock enbart resultaten från de svenska och norska läroböckerna att belysas då det är detta som är intressant för denna uppsats. Holmén's studie är intressant då den dels anlägger ett komparativt perspektiv på detta mellan de olika länderna som hade olika utrikespolitik under det kalla kriget men dels också för att de studerade länderna jämförs över tid, så att skillnaderna i undersökningsmaterialet framträder tydligt.

Holmén konstaterar i sin avhandling att skillnaderna över tid i hur Sovjetunionen skildras är störst i Sverige. Under 1950-talet var kritiken av Sovjetunionen i svenska läroböcker ganska ihärdig och Sovjetunionen benämndes nästan genomgående i dessa böcker som en diktatur¹⁹ vilket kan förklaras med det faktum att Sverige under Kalla kriget formellt sett var neutralt, men i praktiken hade starka identifikationer med västvärlden, något som läroboksförfattarna såg sig tvungna att poängtera.²⁰ Under 1960-talet mildrades denna kritik något, bland annat ställdes omvandlingen av många östeuropeiska länder till sovjetiska satellitstater i relation till USA:s framflyttade inflytande i Västeuropa under Kalla krigets början.²¹ Anledningen till denna förändrade positionering var att Chrusjtjovs ”töväder” med lättade restriktioner hade börjat slå rot i Sovjetunionen samt att Kubakrisen 1962 hade följts av en period med, om inte internationell nedrustning så åtminstone viss internationell avspänning, detta ledde till att de svenska läroboksförfattarna mer kunde betona en självständig svensk linje i böckerna.²² På en punkt var dock svenska läroböcker fortfarande väldigt kritiska till Sovjetunionen, Stalin beskrivs uteslutande som en grym person vars politik skördade miljontals offer.²³

Under 1970-talet, när vänstervågen var tydlig i samhället, framträdde en intressant diskrepans i Sverige mellan olika undersökta böcker. Ty emedan läroböckerna i historia framställde Sovjetunionen i ganska negativa termer så var böckerna i samhällskunskap mer kluvna. Bland annat fördes ett utförligt resonemang om Sovjetunionen kunde kallas för diktatur eller inte, inte alla läroböcker instämde i detta påstående.²⁴ Detta, menar Holmén, kan förklaras med att samhällskunskapsämnet kännetecknas av ”en större politisk följsamhet än historieämnet”²⁵ vilket innebär att detta ämne lättare tar till sig rådande opinionsyttringar. Dock, även om vissa läroböcker kritiserade Sovjetunionen så var kritiken desto svagare då det gällde Kuba och Kina, som tvärtom framställdes som socialistiska mönsterländer. Sovjetunionens invasion av Ungern och Tjeckoslovakien utsattes förvisso för frän kritik i läroböckerna, men detsamma kan sägas om Vietnamkriget, som USA gavs skulden för.²⁶

¹⁸ Lorentzen 2005, s. 223ff.

¹⁹ Holmén, Janne, *Den politiska läroboken, Bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget*, 2006, s. 139.

²⁰ *Ibid.* s. 318.

²¹ Holmén, 2006, s. 157.

²² *Ibid.* s. 319.

²³ Holmén, 2006, s. 156.

²⁴ *Ibid.* s. 191.

²⁵ Holmén, 2006, s. 325.

²⁶ *Ibid.* s. 195.

Från 1980-talet framträdde återigen en tydligare kritik av Sovjetunionen, där många missförhållanden i landet hade kommit i dagen med Gorbatsjovs glasnost.²⁷ Denna kritik fortsatte som ett genomgående tema fram till undersökningsperiodens slut (2004) och det gick så långt att eleverna som en uppgift i en av läroböckerna, tillkommen efter Sovjetunionens sammanbrott, uttryckligen uppmanades att bevisa att marknadsekonomi var överlägset planekonomi.²⁸

Innan jag går in på vad undersökningen visar när det gäller norska läroböcker kan det vara värt att poängtera att det kan låta märkligt att skillnaderna i hur de svenska läroböckerna skildrar Sovjetunionen tycks hänga samman med de utrikespolitiska förhållanden som då rådde. Holmén hittar dock inga som helst belägg för att läroboksförfattarna skulle ha utsatts för någon som helst form av externa påtryckningar vad gäller böckernas innehåll, utan påverkan har i så fall skett endast indirekt via det rådande samhällsklimatet.²⁹

När det gäller Norges skildring av Sovjetunionen under den här tiden är skillnaderna över tid inte lika tydliga som i Sverige. Tvärtom så är Norge det land som varit mest nyanserad i sin beskrivning av Sovjetunionen i den bemärkelsen att man förde fram både positiva och negativa aspekter av Sovjetunionen. Detta fortsatte man i viss mån med även efter Sovjetunionens sammanbrott. På liknande sätt utsattes USA för både ros och os i norska läroböcker under hela undersökningsperioden. Någon större skillnad över tid går alltså inte att belägga på samma sätt som i Sverige. I den mån skillnader ändå förekommer, för det är klart att inte alla läroböcker skildrade händelser på exakt samma sätt, så har det snarare att göra med läroboksförfattarens egen politiska hemvist än något annat.³⁰ Varför NATO-landet Norge stundtals var mildare i sin kritik av Sovjetunionen än det neutrala och alliansfria Sverige (det omvända förekom naturligtvis också bitvis i undersökningsperioden beroende på vilken tidsperiod som avses) förklarar Holmén med att Norge inte var lika "hotat" av Sovjetunionen, både i den bemärkelsen att Oslo låg längre bort geografiskt från Sovjets gräns än Stockholm men inte minst av det faktum att Norge som NATO-medlem hade även formella garantier om hjälp utifrån vid ett eventuellt anfall, detta ledde till att läroboksförfattarna i Norge kunde inta en "friare" hållning då de skrev sina böcker. En frihet som givetvis inkluderade en kritik av det egna landet eller blocket, exempelvis kunde det i Norge, till skillnad från i Sverige, riktas kritik mot landets officiella hållning under Kalla kriget i läroböckerna redan medan Kalla kriget pågick.³¹ I Sverige är det först i samband med Kalla krigets slut som Sveriges roll under Kalla kriget har börjat debatteras.

Författaren Olev Ott har gjort en jämförande komparation mellan svenska och norska gymnasieläroböcker i historia. Hans undersökning är dock något snävare än Holmén's. Ott har riktat in sig på hur ryssarnas deportationer av estländare 1941 framställdes i olika gymnasieläroböcker i de båda länderna. Studien är kronologiskt uppbyggd såtillvida att Ott undersöker två böcker från respektive land som han har valt ut från 1950-talet fram till 1990-talet. Resultatet av hans studie är att deportationerna i vissa fall inte nämns alls i läroböckerna, i vissa böcker nämns de förvisso men då ytterst knapphändigt.³² Ett undantag förekom dock, nämligen en bok av författarna Nordell, Gustafsson och Johansson från 1968: *Historia för gymnasiet åk 3*, där det berättades utförligt om händelserna i Estland under den här tiden.³³ Ott drar slutsatsen att den i

²⁷ Holmén, 2006, s. 236.

²⁸ Ibid. s. 324.

²⁹ Holmén 2006, s. 328.

³⁰ Ibid. s. 325ff.

³¹ Holmén 2006, s. 330f.

³² Ott, Olev, *Deportationerna i Estland 1941 – ett försök att förklara tomheten i svenska och norska gymnasieläroböcker*, 2009, s. 9.

³³ Ibid. s. 149.

övrigt stora avsaknaden av beskrivningarna av deportationerna i Estland 1941 hänger samman med de utrikespolitiska förhållanden som rådde i Sverige under Kalla kriget. Ott konstaterar att läroböckerna förändrades i takt med de utrikespolitiska konjunkturerna under Kalla kriget.³⁴

Ott konstaterar också, att med något enstaka undantag, så beskrivs inte Estlands historia separat i de undersökta gymnasieläroböckerna, utan den beskrivs som en del av Sovjetunionens historia. Ott konstaterar också att det var vanligt på 1970-talet att kritisera USA:s inblandning i Vietnamkriget, medan kritiken av den sovjetiska ockupationen av Baltikum lyste med sin frånvaro.³⁵ Ännu i slutet av 1980-talet fanns det exempelvis ledande politiker i Sverige som förnekade att de Baltiska staterna var ockuperade.³⁶

Otts slutsatser är intressanta såtillvida att den närmast totala avsaknaden av beskrivningen av deportationerna 1941 måste bero på någonting. Varför har författarna inte valt att ta med dessa händelser i historieböckerna? Det är dock viktigt att komma ihåg att varken Holméns eller Otts undersökningar säger egentligen inte så mycket om hur kommunismen som ideologi skildrades i dessa läroböcker och Otts undersökning rör endast en specifik händelse.

3.4 Studentuppsatser

Christian Johansson har i en studentuppsats undersökt hur väl det informationsmaterial som Forum för Levande historia har gett ut om brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer stämmer överens med skolans styrdokument samt läroböcker i historia. Resultatet visar att informationsmaterialet är utformat efter historieämnets kursplaner och betygskriterier³⁷ och att de inte strider mot de styrdokument som historieundervisningen ska grundas på.³⁸ Dock hävdar Johansson likväl att materialet till sin karaktär är onyanserat och att det inte är tillräckligt saklig och allsidig information som förekommer.³⁹ Anledningen till att Johansson hävdar att informationen är onyanserad är att projektet har en ”ideologisk prägel” och att den därigenom bryter mot ”skolans ambitioner att kritiskt granska fakta och samband”. Johansson vänder sig dessutom mot vad han menar är en ensidig bakgrundsbeskrivning till de faktorer som i informationsmaterialet antogs ligga till grund för brott mot mänskligheten under de kommunistiska regimerna.⁴⁰

Just det faktum att Forum för Levande historias material har ansetts vara partiskt har behandlats i en annan studentuppsats, där diskussionen om informationsmaterialet har studerats. Uppsatsförfattaren redogör för den debatt som följde i samband med att Forum för Levande historias uppdrag utvidgades till att även omfatta information om brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer. Vissa forskare hävdade att detta var en ideologisk kampanj mer än en informationskampanj.⁴¹ Samtidigt fanns det andra forskare som ifrågasatte detta och menade att informationssatsningen var välkommen.⁴² Det som är intressant är dock att uppsatsförfattaren, förutom att redogöra för den akademiska debatten, även intervjuat några verksamma historielärare företrädesvis

³⁴ Ott 2009, s. 149.

³⁵ Ibid. s. 154.

³⁶ Ott 2009, s. 26.

³⁷ Johansson, Christian, *Historieundervisning i statens intresse, - Forum för levande historia och dess projekt Brottn mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, 2008, s. 23.

³⁸ Ibid. s. 26.

³⁹ Johansson 2008, s. 25.

⁴⁰ Ibid. s. 32f.

⁴¹ Edwardsson, Peter, *Kampen om historien, Levande eller statlig historia i skolan?*, 2009, s. 29.

⁴² Ibid. s. 30ff.

sådana som var verksamma inom högstadiet och gymnasieskolan, för att se om det fanns någon diskrepans mellan deras syn på informationsmaterialet och hur den akademiska världen förhöll sig till detsamma. Den skillnad som framträder är ganska distinkt. Ty det visade sig att historielärarna inte alls var lika kritiska till detta material utan snarare såg materialet som ett informationsmedel bland många då de undervisar om kommunismens brott mot mänskligheten.⁴³

Samme författare undersökte också i en senare uppsats hur några utvalda läroböcker i historia för gymnasieskolan över tid skildrar Sovjetunionen mellan åren 1917-1953. Resultaten i undersökningen är att skildringen av den terror som förekom i Sovjetunionen under denna tidsperiod tenderade att öka i utrymme i läroböckerna ju närmare vår egen tid vi kom. Detta behöver dock inte innebära att synsättet till dessa hemsgheter har förändrats, enligt författaren, utan kan likaväl innebära att kunskapen om densamma har ökat idag jämfört med när de första läroböckerna skrevs så att dessa händelser har blivit mer kända, samt att distansen till händelserna har ökat, och att det därmed även skulle vara lättare att skildra dessa.⁴⁴

Vissa resultat i undersökningen förtjänar dock att påpekas mer utförligt, exempelvis finns mycket lite om Gulag med i en undersökt lärobok från 1992, vilket författaren menar är konstigt då begreppet vid denna tid var känt för omvärlden.⁴⁵ Dock, som redan påpekats, är beskrivningen av Sovjetunionen generellt sett mer utförlig ju närmare vår egen tid vi kommer i undersökningen.⁴⁶

Liknande tankegångar är Mikael Andersson och Carl Ahrling inne på i sin uppsats. De menar också att skildringen av den terror som skedde i Sovjetunionen ökade i läroböckerna ju närmare vår egen tid vi kommer, och anger olika förklaringar till att det kan förhålla sig på detta sätt. Dels, menar de, bidrog Chrusjtjovs politik till att ”avslöja” den terror som förekom under Stalintiden, dels förändrades läroplanerna under den undersökta tidsperioden (1960-talet till 1990-talet) och med detta även synen på kunskap.⁴⁷ Författarna menar att under en stor del av perioden från 1960-talet till 1980-talet framställdes Sovjetunionen i hyfsat positiv dager, de skriver exempelvis att ”[ö]verlag så får man intrycket av att Sovjetunionen var bra, det talas om nationell stolthet och entusiasm för Sovjetunionen /.../ att Sovjetunionen numera var en av de största industrinationerna i världen” De poängterar dock att läroböckerna redan från denna tid även tar upp en del nackdelar.⁴⁸

Dock inträffar vid 1980-talet en brytpunkt där författarna börjar bli lite hårdare och ifrågasätter mer, menar de. Denna negativa tendens fortsätter under senare år. De menar att den förändrade synen delvis hänger samman med tidsandan (Berlinmurens fall o.s.v.) samt att en lärobokstradition har skapats där objektivitet är mer centralt, och att kritiska synpunkter ska framföras, även om de strider mot ens personliga uppfattning.⁴⁹

3.5 Forskning om läroböcker och historiebruk

Klas-Göran Karlsson behandlar historiebruk och historiemedvetande och vilka uttrycksformer dessa kan ta i en artikel i Historielärarnas förenings årsskrift. I artikeln reflekterar Karlsson kring varför det till synes är moraliskt acceptabelt att använda namn

⁴³ Edwardsson 2009a, s. 46ff.

⁴⁴ Edwardsson, Peter, *Historiemedvetande, En studie av läroböckers syn på Sovjetunionen över tid*, 2009, s. 30

⁴⁵ Ibid. s. 31.

⁴⁶ Edwardsson 2009b, s. 33.

⁴⁷ Andersson, Mikael & Ahrling, Carl, *Läroböckerna och kommunistiska regimers brott mot mänskligheten*, 2007, s. 58.

⁴⁸ Ibid. s. 60.

⁴⁹ Andersson & Ahrling 2007, s. 60f.

som anspelar på den kommunistiska terrorn i kommersiella syften medan det för den nazistiska terrorn, med rätta, inte är moraliskt acceptabelt. Bakgrunden till artikeln handlar om en restaurang i Stockholm som hade valt att namnge sin restaurang efter KGB. Karlsson ställer sig den retoriska frågan hur många gäster restaurangen hade fått om man hade haft ett namn som anspelade på nazismen.⁵⁰ Karlsson nämner att det dock funnits några restauranger i världen som använt Hitler i sitt namn, men att dessa snabbt bytt ut sitt namn efter massiv internationell kritik.⁵¹

Karlsson reflekterar kring vad skillnaderna i synsätt beror på när det gäller de två ideologierna. Han menar att det har med historiebokbruk att göra, och att det finns två huvudsakliga sätt att bruka historien, beroende på ens syfte, preferenser m.m. Det ena är det tillämpade historiebokbruket, vilket ägarna till den ovan nämnda restaurangen använder sig av. I detta använder man till exempel historiska händelser för exempelvis kommersialisering av detsamma. Den andra delen benämner Karlsson ”historiemedvetande” vilket innebär att historia är en nödvändig och integrerad del av livet som inte kan särskiljas från brukandet av densamma.⁵² Historiemedvetandet uttrycks sedan genom historiebokbruket. Något generaliserat kan man säga att i det första fallet studeras historia för att vi ska kunna använda kunskaperna till något konkret, medan i det sistnämnda fallet så studeras historia mera för sin egens skull.

Sture Långström har i sin doktorsavhandling från 1997 intervjuat några läroboksförfattare i historia för att se om deras personliga värderingar avspeglades i det material som sedan förmedlades i läroböckerna. Långströms studie handlar inte om kalla kriget eller hur olika kommunistiska regimer har skildrats, utan rör en mer allmän studie om läroböcker i historia, dock är studien likväl intressant för denna uppsats då Långströms hypotes är att läroboksförfattarnas personliga (politiska) värderingar avspeglas i det stoff som förmedlas i läroboken.⁵³

Efter intervjuer med ett urval av läroboksförfattare så kommer Långström fram till att de flesta läroboksförfattare (dock inte alla) visserligen är medvetna om att deras politiska hemvist kan spela en roll för framställandet av det material som förmedlas i läroböckerna⁵⁴ men att de likväl relativt väl följde de kursplaner och styrdokument som varit rådande under den tid då läroboksmaterialet tillkom⁵⁵ och utifrån detta drar Sture Långström slutsatsen att författarnas politiska värderingar endast hade en marginell betydelse för hur de olika läromedlen utformades.

Långström konstaterar dock samtidigt i sin avhandling att vissa specifika händelser (han nämner exempelvis kommunismens sammanbrott och Kalla krigets slut) har lett till att många läroböcker och mycket material har fått göras om. Långström påpekar dock att detta var ”runt om i världen” vilket kan tolkas som att vissa länder var i större behov att skriva om sina läroböcker än andra.⁵⁶ Det ligger dock nära till hands att tro att de länder som i första hand var berörda av detta var de länder som hade haft kommunistiskt styre under Kalla kriget. Huruvida Sverige skulle ha stått inför någon omfattande läroboksrevision vid den tidpunkten eller ej, nämner Långström ingenting om.

Niklas Ammert menar att man kan studera historieläroboken utifrån tre olika perspektiv. Ett av dem benämner han för ett funktionellt perspektiv. Detta är vilken funktion läroboken fyller, eller vad den förmedlar och hur den används. Det andra perspektivet handlar om det innehåll och de perspektiv som läroboken förmedlar, här

⁵⁰ Karlsson, Klas-Göran, ”KGB bar men inte Gestapo café, Reflektioner kring historiebokbruk och historiebokbruksanalys” i Nilson, Bengt (red.), *Historieläraarnas förening Årsskrift 2011*, s. 74.

⁵¹ Ibid.

⁵² Karlsson 2011, s. 76ff.

⁵³ Långström, Sture, *Författarröst & Lärobokstradition, En didaktisk studie*, 1997, s. 30.

⁵⁴ Ibid. s. 221.

⁵⁵ Långström 1997, s. 221.

⁵⁶ Ibid. s. 15.

konstaterar Ammert att det för svenska läroplaner har varit skolans styrdokument som har styrt utformandet av läroböckerna och att den tidiga historieundervisningen handlade om att förmedla ett nationalistiskt synsätt. Det tredje perspektivet handlar om lärobokens mottagare, alltså hur eleverna uppfattar lärobokens innehåll och perspektiv. Beroende på hur dessa tre funktioner skiljer sig inbördes åt får läroboken olika funktioner och användningssätt.⁵⁷

Niklas Ammert har i sin doktorsavhandling undersökt historiemedvetande i svenska historieläroböcker under hundra år. Hans undersökning berör i första hand inte kommunistiska regimer och skildringen av dem, dock behandlas en del om hur historiemedvetande uttrycks i läroböckerna. Han kommer fram till några generella förändringar som ägt rum i läroböckerna under denna tid. För det första skedde under perioden från 1960-talet och framåt en förändring då det kronologiska perspektivet i läroböckerna kompletteras med ett synkront dito. Den andra förändringen var att man började ha med bilder i läroböckerna i större utsträckning än tidigare, och en tredje förändring var att man under samma period började komplettera de generella faktatexterna med några texter av närmast social karaktär där man satte ”vanliga” människors liv i centrum.⁵⁸ På detta sätt fick vi en tydlig koppling mellan historia och identitet då vi kan leva oss in i hur våra förfäder genomlevde en viss historisk epok.⁵⁹ Dock menar Ammert att läroböckerna i mångt och mycket återknyter till läsarens förkunskaper, i synnerhet när det gäller att göra kopplingar till vilken tid han eller hon befinner sig i.⁶⁰

3.6 Sammanfattning av forskningsläget

Janne Holmén har undersökt hur svenska, finska och norska läroböcker skildrar bland annat Sovjetunionen. Resultatet av hans studie är att skillnaderna mellan Sverige och Norge inte är så stora, men att skillnaderna i Norge även är mindre över tid, detta beror enligt Holmén på att Norge, som NATO-land, hade försvarsgarantier i händelse av ett sovjetiskt anfall och därför kunde författarna inta en ”friare” hållning till de händelser de benämnde i läroböckerna. Sverige å sin sida, var visserligen neutralt men hade ändå starka identifikationer med västvärlden, vilket kan ha gjort avtryck i författarnas framställning, mot Kalla krigets slut ökar dock kritiken mot Sovjetunionen och Östblocket i båda ländernas läroböcker. Holmén har dock endast studerat skildringen av kommunistiska regimer och inte kommunismen som ideologi.

Valter Lundell har undersökt hur undervisningen av kommunismen bedrivs i historia. Resultatet av hans undersökning är att eleverna oftast tenderade att ha en urskuldande hållning till brott som begåtts i kommunismens namn och skyllde dessa på enskilda personer, snarare än på ideologin i sig. Även lärarna menade exempelvis att Pol Pots folkmord i Kambodja inte hade något med kommunismen att göra, medan man exempelvis betraktade Lenin som en ”riktig” kommunist.

Klas-Göran Karlsson har i en studie undersökt hur kommunismen används för kommersiella syften på ett sätt som hade varit otänkbart när det till exempel handlar om nazismen. Hans förklaring till varför det ser ut på detta sätt är att det har med människors sätt att bruka historien att göra, det finns olika typer av historiebruk, vilket tidigare redogjorts för i forskningsläget och som kommer att behandlas ytterligare i uppsatsens teoridel.

⁵⁷ Ammert, Niklas, ”Om läroböcker och studiet av dem”, i Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen, Läromedelsstudier i teori och praktik*, 2011, s. 33-38.

⁵⁸ Ammert, Niklas, *Det osamtidas samtidighet, Historiemedvetande i svenska historieläroböcker under hundra år*, 2008, s. 96f.

⁵⁹ *Ibid.* s. 148.

⁶⁰ Ammert 2008, s. 99.

4. Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur kommunismen som ideologi och kommunistiska regimer skildras i historieläroböcker för gymnasieskolan under perioden 1951-2011, och att göra en jämförelse med norska gymnasieläroböcker i historia för att se om skildringen ser annorlunda ut där.

Detta syfte har därefter delats in i följande frågeställningar:

- Hur framställs och beskrivs kommunismen som ideologi i läroböckerna?
- Hur framställs och beskrivs kommunistiska regimer i läroböckerna?
- Vilket bruk av historia används i läroböckerna?
- Hur ser förändringarna ut över tid?
- Hur ser förändringarna ut mellan de båda länderna? Hur kan skillnader förklaras?

5. Teori

När det gäller framställning av ett specifikt objekt (i det här fallet kommunistiska regimer och kommunismen som ideologi) för en specifik målgrupp (i det här fallet gymnasieelever) är det viktigt att anlägga några teoretiska ansatser på undersökningen. Till att börja med kan det vara intressant att ha i åtanke att vem som beställt, förmedlat och producerat ett specifikt objekt, liksom vilken målgrupp den riktas till, avgör hur framställningen kommer att se ut.⁶¹ För att svara på denna fråga kan man anlägga två diversifierade teorier.

Den första, av Karlsson benämnd som det processuella perspektivet, antas att historia inte har förmedlats på samma sätt och med samma bevekelsegrunder som idag. När förutsättningarna i det omgivande samhället förändras så ändras också historieförmedlingen, kort sagt.⁶² Karlsson skriver exempelvis att

[s]killnaden mellan en museiutställning i dag och för femtio år sedan, eller historieläroböckernas innehåll nu och då, är inte bara att det vid det senare tillfället finns ytterligare ett halvsekels historiskt innehåll att presentera. Sådana jämförelser ger också vid handen att vi ägnar oss åt helt andra problemområden idag, väljer andra historiska innehåll och formspråk, och har andra målsättningar med historieförmedlingen, beroende på att samhället förändrats.⁶³

Det kan således förväntas att det finns skillnader i läroböcker från olika tider, vilket också har framkommit i tidigare forskning.

Dessutom, tillägger Karlsson, kan sådana förändringar gå snabbt. Ett exempel på detta är åren runt 1990, den tid då kalla kriget tog slut, då historiemedvetandet genomgick snabba, närmast revolutionära förändringar.⁶⁴

I det strukturella perspektivet, som är den andra teorin, antas att historieförmedlingen skiljer sig åt beroende på vilken samhällsstruktur och kultur man lever i.⁶⁵ Samma händelse kan alltså enligt denna teori förmedlas olika i norska respektive svenska

⁶¹ Karlsson, Klas-Göran, "Historiedidaktik: begrepp, teori och analys", i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu, En introduktion till historiedidaktiken*, 2004, s. 36.

⁶² Ibid. s. 36f.

⁶³ Karlsson (2004), s. 46.

⁶⁴ Ibid. s. 51.

⁶⁵ Karlsson (2004), s. 36f.

gymnasieläroböcker. Undersökningen i denna uppsats täcker således in båda dessa perspektiv.

Karlsson menar vidare att historia fyller olika funktioner för olika kategorier av människor i samhället. Historiker och historielärare använder sig exempelvis mestadels av ett vetenskapligt bruk av historia, i vilket det blir viktigt att upptäcka och rekonstruera historien, och där verifikation och tolkning blir viktiga. För alla människor fyller emellertid historia ett intellektuellt behov, i och med att vi minns och glömmet olika händelser. Ledande politiker utnyttjar dock historia mestadels som ett ideologiskt verktyg för att legitimera beslut fattade i nutiden.⁶⁶ Dessa olika teoretiska ansatser och sätt att bruka historien kommer jag att återkomma till senare i denna uppsats.

Vidare skriver Karlsson om olika sätt att bruka historien på. Bland annat nämner han det existentiella historiebruket, vilket används för att minnas, eller glömma, historiska händelser och för att känna stabilitet i en värld av snabb förändring. Detta bruket är av mera privat natur och lämnar därför inte efter sig så tydliga spår i diverse typer av källmaterial.⁶⁷ Det moraliska historiebruket hänger samman med maktutövning och indignation över hur denna brukas eller missbrukas. Målet beskrivs som att återställa relationen mellan det som rådde innan en statsmakt grep in i historien, och det moraliska historiebruket ses alltså som en konflikt mellan denna statsmakt. När sammanbundet med denna är den ideologiska historieskrivningen som syftar till att legitimera en viss grupps maktambitioner genom att misstag utförda av denna grupp tonas ner, och historien tillrättaläggs för att passa denna grupps intressen.⁶⁸ Vidare finns ett pedagogisk-politiskt historiebruk där jämförelsen mellan då och nu görs kraftigt förenklad och oproblematiskt. Karlsson menar att detta bruk är svårt att förena med ett vetenskapligt bruk av historia.⁶⁹

Klas-Göran Karlsson argumenterar i ytterligare en studie för att läroböcker kan ses som ett medel för makthavarna att legitimera "sitt" synsätt och föra det ut i undervisningen. Han ger flera sådana exempel på då detta har förekommit. Bland annat nämner han nationalsocialismen under mellankrigstiden och andra världskriget i Tyskland, samt även det postkommunistiska Ryssland.⁷⁰ Orsaken till detta skulle vara att läromedlen trycks i en upplaga som bara Bibeln, Koranen och några fler böcker kan mäta sig med. Därmed når också läroböckerna en väldigt stor marknad.⁷¹ Karlsson menar också att man kan argumentera för att historieläroboken säger "mer om den tid i vilken den skrivs än den tid som den handlar om, eller, med historievetenskaplig vokabulär, är mer en kvarleva än en berättande källa."⁷²

Niklas Ammert har i en text redogjort för några olika perspektiv att analysera historieläroböcker som kommer att användas i denna uppsats. Ammert menar att man kan dela in historietexterna i läroböckerna i fyra olika kategorier, nämligen den konstaterande framställningstypen, den förklarande, den reflekterande eller analyserande samt den normativa framställningstypen.⁷³

Den konstaterande framställningstypen är precis som det låter, nämligen i första hand ett konstaterande av fakta och uppräknningar av olika händelser. I de exempel Ammert nämner på konstaterande framställningstyper ges inga förklaringar om bakgrunden till

⁶⁶ Ibid. s. 56.

⁶⁷ Karlsson 2004 s. 55.

⁶⁸ Ibid. s. 58f.

⁶⁹ Karlsson 2004 s. 62.

⁷⁰ Karlsson, Klas-Göran, "Läroboken och makten – ett nära förhållande", i Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen, Läromedelsstudier i teori och praktik*, 2011, s. 53ff.

⁷¹ Ibid. s. 45.

⁷² Karlsson 2011, s. 49.

⁷³ Ammert, Niklas, "Ett innehåll förmedlas", i Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen, Läromedelsstudier i teori och praktik*, 2011, s. 262.

olika händelser, eller om dess konsekvenser, utan eleverna utelämnas mer eller mindre till att dra sina egna slutsatser om detta, ty författaren nämner ingenting om detta utan konstaterar som sagt var endast fakta.⁷⁴

I den förklarande typen så förklarar författarna utförligt vilket tillvägagångssätt som fanns vid en specifik händelse, vilka avsikter beslutsfattarna hade vid en specifik typ av händelse samt vilka konsekvenser samma händelse fick. Ammert konstaterar här att en övertikt av de svenskspråkiga finska läroböckerna använder sig av en förklarande typologi, medan den konstaterande dominerar i majoriteten av de svenska läroböckerna.⁷⁵

I den reflekterande eller analyserande typologin gör författarna hela tiden jämförelser och analyser för att förklara samband, bland annat dras i ett exempel vissa paralleller mellan den etniska rensningen i inbördeskrigets Jugoslavien och förintelsen. I ett annat exempel försöker författarna ge svar på hur människor kunde utföra dödandet av så många judar i gaskamrarna under andra världskriget. Hur vanlig denna förklaringsmodell är i de undersökta läroböckerna idag framgår inte av texten.⁷⁶

Den sista förklaringsansatsen handlar om det normativa. Ammert konstaterar dock att dessa förklaringsansatser inte är speciellt vanliga. Dock går det i korta drag ut på att författaren lägger in egna värderingar i texten om vad som är rätt och fel. I ett exempel Ammert belyser anser en författare troligtvis att det är bättre att ett internationellt företag lägger ner sin fabrik utomlands än att samma företag lägger ner sin fabrik i Dalsland, åtminstone är texten formulerad på det sättet. I ett annat exempel så påpekades det att Karl XI hade läs- och skrivsvårigheter men att han minsann klarade av svåra uppgifter ändå.⁷⁷

Dessa förklaringsmodeller kommer jag att återkomma till senare i min uppsats.

6. Material och avgränsningar

Det material jag använt mig av består av läroböcker i historia för gymnasieskolan (i Norge videregående skole) under perioden 1951-2011. I bilaga 1 återfinns en sammanställning av vilka läroböcker som ingår i undersökningen.

Till att börja med kan det vara på sin plats att konstatera att det alltid är nödvändigt att göra ett urval av läroböcker. Det är naturligtvis svårt att säga något om hur representativt detta urval är, det är möjligt att resultatet hade blivit ett annat om jag inkluderat fler böcker.

Dessutom kan jag bara säga hur *jag* tolkar det som skrivs i läroböckerna utifrån mina premisser, men hur lärare och elever tolkar texten vet jag egentligen ingenting om. Ej heller hur böckerna de facto används i undervisningen.

Uppsatsens intention är att studera gymnasieläroböcker (läroböcker för videregående skole i Norge) och dess skildringar av kommunismen och kommunistiska regimer under perioden 1951-2011. Av förklarliga skäl måste ytterligare urval göras då materialet annars blir för stort samt att det dessutom visade sig vara svårare än tänkt att låna hem äldre läroböcker i synnerhet *utländska äldre* läroböcker. Mot den bakgrunden består studien av fler svenska läroböcker, mycket större än vad som egentligen varit önskvärt. De norska läroböcker som finns med i undersökningen är intressant att ha som jämförelsematerial, och det säger ändå något om hur kommunismen skildras i norska läroböcker, men urvalet är egentligen för litet för att jag ska kunna säga något generellt om hur detta skildras i norska läroböcker.

⁷⁴ Ibid. 263ff.

⁷⁵ Ammert 2011, s. 265ff.

⁷⁶ Ibid. s. 267ff.

⁷⁷ Ammert 2011, s. 270f.

De urval av böcker som gjorts till undersökningen är de som listades vid olika sökningar i bibliotekskataloger på Internet, för Sveriges del Kungliga bibliotekets hemsida⁷⁸ och för Norges del en norsk söktjänst för biblioteksböcker som heter Bibsys.⁷⁹ Alla böcker som kom upp i de båda ländernas söktjänster var inte tillgängliga för hemlån, och därför försvann en del litteratur av praktiska skäl.

De flesta undersökta läroböcker kommer från Sverige i undersökningen. Detta beror på att Sverige befolkningsmässigt är ett större land än Norge, därmed är utbudet av läroböcker fler, förmodligen läser nominellt sett fler personer dessa böcker också, därav snedfördelningen i antalet läroböcker mellan Sverige och Norge.

7. Metod

Pedagogikforskaren Staffan Selander har utvecklat en metod för att analysera innehållet i läroböckerna. Han menar att vid en analys av lärobokstexten så kan man lägga fokus på tre olika saker, nämligen urvalet, framställningen (stilen) och den förklaring som ges till olika händelser. Dessa får sedan naturligtvis analyseras mera ingående var för sig.⁸⁰ Att urvalet, det vill säga vad författaren väljer att ha med respektive inte ha med, är ju ganska självklart att detta påverkar den utformning som texten får, och om detta har det länge rått konsensus inom forskarvärlden hävdar Selander.⁸¹ Hur man sedan återger en händelse (stilen) skiljer sig åt mellan de läroböcker som Selander själv har studerat, dels kan det exempelvis mest vara uppräknande av torra fakta men det kan även vara i mer berättande stil.⁸² Slutligen, de förklaringar som anges till varför något hände skiljer sig också något åt, antingen kan man ”torrt konstatera att något hände” eller mer livfullt skildra ett kortare händelseförlopp, ett annat alternativ är att man beskriver andra personers eller grupper agerande, som kan ha påverkat de händelser som eleverna ska studera.⁸³

Angående de frågor som ställdes inledningsvis i uppsatsen kommer det att användas en analysmetod för att undersöka svaren på dessa frågor, analysmetoden är en vidareutveckling av Staffan Selanders stilistiska framställningsansats. I denna undersökning kommer följande komponenter att finnas med vid studiet av de olika läroböckerna:

Dels kommer det inledningsvis att ges någon form av helhetsintryck. Hur är bilden som beskrivs av den kommunistiska regimen? Är den positiv eller negativ? Beskrivs en enskild händelse där en kommunistisk regim är inblandad (exempelvis Ungernrevolten 1956) på ett övervägande positivt eller negativt sätt? I analysen kommer det också att finnas med en redogörelse för vilka positiva och negativa aspekter som lyfts fram som helhet för de kommunistiska regimerna.

Vilka regimer man jämför med är också något som kommer att finnas med i analysmallen, då detta indirekt påverkar läsarens intryck av texten. Jämför man till exempel Stalins initierade svältkatastrof i Ukraina med något annat folkförfärd i historien och i så fall vilket? Det kommer inte bara att diskuteras om man jämför en händelse med andra folkförfärd utan jämförelsen kommer att vara på ett generellt plan, detta exempel lyftes enbart fram som en jämförelse som skulle kunna göras.

Slutligen kommer, som en följdfråga av detta att i analysmallen diskuteras hur man historiskt förklarar vilka regimer man jämför med i texten.

⁷⁸ Kungliga biblioteket: Elektronisk webbplats: www.libris.kb.se Hämtad 2012-10-13.

⁷⁹ Bibsys: Elektronisk webbplats: www.bibsys.no Hämtad 2012-10-31.

⁸⁰ Selander, Staffan, *Lärobokskunskap, Pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia 1841-1985*, 1988, s. 44.

⁸¹ Ibid.

⁸² Selander 1988, s. 70.

⁸³ Ibid. s. 82.

Den metod jag använt mig av i uppsatsen är, som tidigare nämnt, litteraturstudier av läroböcker. För att analysera innehållet i de läroböcker jag avser studera har jag tagit fram en metod med specifika frågeställningar som jag behandlar när jag läser böckerna. Först kommer jag att studera vad man tar upp totalt i läroböckerna (avseende kommunism och kommunistiska regimer) därefter kommer jag att studera vad man specifikt väljer att framställa, exempelvis Vietnamkriget samt hur man framställer det. I kategorin hur man framställer det kan det vara på sin plats att se vilka länder man jämför med, om man jämför med några alls, samt hur man förklarar de bakomliggande orsakerna till händelsen. Anledningen till att både kommunismens uppkomst och kommunistiska regimer studeras är för att se om det finns en åtskillnad i hur kommunismen som ideologi skildras jämfört med hur kommunistiska regimer skildras.

Denna metod kommer jag att använda mig av vid all studium av de olika läroböckerna.

Innan resultatet redovisas ges en bakgrund till de händelser som studeras i läroböckerna.

8. Bakgrund

Bakgrunden kommer följa en kronologisk framställning, d.v.s. börja på 1950-talet och fortsätta framåt. Bakgrunden kommer att behandla tre olika delar. Dels en del om samhällsutvecklingen i största allmänhet för att man ska få möjlighet att sätta in händelserna i läroböckerna i sitt historiska sammanhang. Dels en del som handlar om skolreformer för gymnasieskolan i Sverige och en del som handlar om skolreformer i Norge under samma tid.

8.1 Utmärkande drag i den internationella politiken 1951-2011

Då 1950-talet startade hade det som skulle komma att benämnas Kalla kriget redan startat. Mot varandra stod två kärnvapenmakter, USA och Sovjetunionen som inte bara representerade olika militära supermakter utan också stod för två olika sorters system att organisera samhället på.⁸⁴ Som en reaktion på att västmakterna tidigare gått samman i en försvarsallians (NATO) bildade de kommunistiska länderna i Östeuropa under Sovjets överinseende ett liknande försvarförbund, Warszawapakten, och därmed stod nu också två försvarsallianser formellt sett mot varandra.⁸⁵

Annars är det två utrikespolitiska händelser som var dominerande under 1950-talet, nämligen Koreakriget och Ungernrevolten. Koreakriget var en konflikt mellan de kommunistiska länderna Kina och Nordkorea å ena sidan, och Sydkorea och FN-styrkor, främst ledda av USA å den andra sidan. Kriget varade i tre år, från 1950 till 1953.⁸⁶ Ungernrevolten var en folkresning mot det styrande kommunistpartiet i Ungern 1956, den slogs ned av Sovjetunionen men kom att påverka bilden av Sovjet till det negativa i väst under lång tid framåt.⁸⁷

1962 inträffade vad många förmodligen skulle benämna som Kalla krigets höjdpunkt, nämligen Kubakrisen. Det startade med att USA upptäckte sovjetiska missiler på Kuba, missiler som sedan plockades ner efter en diplomatisk ordväxling mellan länderna som

⁸⁴ Lundestad, Geir, *Öst, väst, nord, syd, Huvuddrag i internationell politik efter 1945*, 2000, s. 134ff.

⁸⁵ Nationalencyklopedin, uppslagsord: Warszawapakten: Elektronisk webbplats: www.ne.se Hämtad: 2012-11-02.

⁸⁶ Åselius, Gunnar, *Krigen under Kalla kriget*, 2007, s. 74.

⁸⁷ *Ibid.* s. 114.

flera gånger var nära att leda till krig.⁸⁸ Två andra händelser som är värda att uppmärksamma detta decennium är dels utbrottet av Vietnamkriget där amerikanska soldater gick in på Sydvietsnams sida i kriget mot Nordvietnam⁸⁹ samt att Sovjetunionen gjorde ett liknande anfall på Tjeckoslovakien 1968 som man tolv år tidigare gjort med Ungern.⁹⁰ En annan viktig händelse som ägde rum under 1960-talet var den s.k. Kulturrevolutionen i Kina, där Mao Tse Tung försökte rensa ut alla krafter i samhällslivet som uppfattades som kontrarevolutionära. Kulturrevolutionen blev ett stort misslyckande för den kinesiska staten.⁹¹ Berlinmuren byggdes också 1961 för att hindra en flyktingsström av människor att fly från Östberlin till Västberlin.⁹²

I mitten av 1970-talet, 1975 för att vara exakt, avslutades Vietnamkriget med seger för Nordvietnam. USA och Sydvietnam tillhörde förlorarna i kriget.⁹³ Samma år som Vietnamkriget slutade tog röda khmererna under ledning av Pol Pot makten i Kambodja, under de fyra år som röda khmererna styrde landet genomförde de ett av historiens, relativt sett, största folkmord, då de dödade 20 % av den kambodjanska befolkningen.⁹⁴ Det massiva dödandet av den egna befolkningen var enligt vissa författare ett tecken på att röda khmererna på kort tid försökte införa det klasslösa samhället, utan en lång övergångsperiod, vilket förutsatte att hela det besuttna och intellektuella samhällskiktet utplånades på kort tid.⁹⁵

Under perioden 1979-1989 pågick ett sovjetiskt krig mot Afghanistan, precis som Vietnamkriget slutade med en amerikansk förlust slutade detta krig med en sovjetisk förlust. Annars kännetecknas 1980-talet av en viss avspänning, bl.a. var det första gången som USA och Sovjetunionen efter ett toppmöte kom överens om att skrota en hel kategori kärnvapen.⁹⁶

En händelse kom att överskugga alla andra under 1980-talet, nämligen Berlinmurens fall 1989 som blev början till slutet för det Kalla kriget.⁹⁷ Under detta år började också befolkningen i Östeuropa att öppet protestera mot det styrande kommunistpartiet och i land efter land avgick det styrande kommunistpartiet och flerpartisystem och marknadsekonomi infördes. Även i Kina protesterade befolkningen mot det styrande kommunistpartiet, men där gick det blodigare till. Den styrande regimen i Kina slog på ett blodigt sätt ner en demonstration för flerpartisystem och yttrandefrihet på Himmelska fridens torg 1989.⁹⁸

Under 1990-talets två första år fortsatte de kommunistiska staterna i Östeuropa att ersättas av flerpartidemokratier. Warszawapakten upplöstes i början av 1990-talet och i slutet av år 1991 avgick Gorbatjov som Sovjetunionens president och i samband med det upplöstes även Sovjetunionen formellt sett och Kalla kriget tog definitivt slut.⁹⁹ Vid millenniets slut så var Jugoslavien det enda land i Europa som, åtminstone på pappret, var kommuniststyrat. Ett krig i Kosovo 1999 blev dock början till slutet även för Jugoslaviens diktator Milosevic.¹⁰⁰ Dock har utvecklingen i Ryssland sedan 1991 inte gått i den tydliga riktning mot västerländsk demokrati som Sovjets gamla satellitstater i

⁸⁸ Bell, Philip, *Världen efter 1945*, 2001, s. 166ff.

⁸⁹ Åselius 2007 s. 222.

⁹⁰ Lundestad 2000 s. 222f.

⁹¹ Skott, Staffan, *Aldrig mer!*, *En bok om kommunismens folkmord och brott mot mänskligheten*, 1999, s. 124ff

⁹² Grant, Reg G., *Berlinmuren*, 1998, s. 5ff

⁹³ Åselius 2007 s. 242 & 251.

⁹⁴ Forum för levande historia, *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, 2008, s. 71.

⁹⁵ Courtois, Stéphane et. al., *Kommunismens svarta bok*, 1999, s. 587

⁹⁶ Gaddis, John, *Det kalla kriget, Pakterna, Spionerna, Lögnerna, Sanningen*, 2005, s. 316

⁹⁷ Bell 2001, s. 414.

⁹⁸ Lundestad 2000, s. 217.

⁹⁹ Lundestad 2000, s. 230ff.

¹⁰⁰ Åselius 2007 s. 431.

Östeuropa, och det har tidvis blivit friktionsspänningar mellan Ryssland och västvärlden efter det, dock inte av en sådan dignitet så att man kan benämna det för ett kallt krig.¹⁰¹

Kommunismens definitiva sammanbrott och Kalla krigets slut i början av 1990-talet ledde till att den amerikanske statsvetaren Francis Fukuyama lanserade teorin om att vi nu hade nått historiens slut. Enligt Fukuyama skulle de stater som ännu inte hade blivit liberala marknadsdemokratier gå i den riktningen, men det skulle annars inte hända så mycket mer i världen ansåg Fukuyama, därav begreppet ”historiens slut”.¹⁰²

Om inte förr, så torde det finnas fog för ett visst ifrågasättande av denna teori efter terrorattackerna i USA den 11 september 2001 och det därpå efterföljande kriget mot terrorismen.¹⁰³ Detta så kallade kriget mot terrorismen har kanske tagit sina mest konkreta uttrycksformer med USA:s militära insats i Irak 2003.¹⁰⁴

Om Kalla kriget kan sägas ha påverkat samhällena i de olika länderna både inrikespolitiskt och utrikespolitiskt under en stor del av efterkrigstiden så kan det finnas visst fog för att ”kriget mot terrorismen” nu har ersatt Kalla kriget som sådan aktör. Denna uppsats kommer dock inte att vidare behandla detta tema.

8.2 Utmärkande drag i den svenska gymnasieskolan 1951-2011:

Vid 1950-talets början fanns inte en enhetlig gymnasieskola i Sverige. Det var också långt ifrån självklart att de flesta i en årskurs skulle läsa vidare på gymnasiet efter avslutad folkskole- eller realskolestudier. Gymnasiet i Sverige bestod på 1950-talet av tre olika delar, fackgymnasier, ett treårigt gymnasium samt en tvåårig fackskola. Fackgymnasierna innehöll en mellanting mellan det treåriga gymnasiet och fackskolan, man skulle kunna hävda att fackgymnasiet var teoretiska linjer med en viss praktisk inriktning, exempelvis tekniskt gymnasium och handelsgymnasium. Det treåriga gymnasiet bestod av rent teoretiska linjer exempelvis humanistisk, samhällsvetenskaplig, ekonomisk och naturvetenskaplig linje emedan fackskolan, som var tvåårig innehöll en social ekonomisk och teknisk linje, och hade mer av yrkesförberedande karaktär.¹⁰⁵

Två principbeslut i Sveriges riksdag 1964 och 1968 sammanförde det gamla gymnasiet, fackskolan och yrkesskolan till den sammanhållna gymnasieskolan. Beslutet att sammanföra de olika gymnasieformerna till en gymnasieskola var en konsekvens av att riksdagen några år tidigare hade fattat beslut om en sammanhållen grundskola. Reformen innebär att det nya gymnasiet fick sammanlagt 25 olika linjer, en del av dem var treåriga och andra tvååriga. Dessutom avskaffades studentexamen.¹⁰⁶

De ovan nämnda reformerna av den högre utbildningen i Sverige fick full genomslagskraft på 1970-talet och i början av decenniet, 1970 för att vara exakt, trädde samtliga reformer med en fullt ut integrerad gymnasieskola i kraft.¹⁰⁷ Den sammanhållna gymnasieskolan fick också en gemensam läroplan, Lgy 70, som var den första för den sammanhållna gymnasieskolan. Den innehöll bland annat förordningar om elevernas personliga utveckling, elevernas sociala utveckling, eleverna i centrum och dylikt.¹⁰⁸

¹⁰¹ Lundestad 2000, s. 234ff.

¹⁰² Karlsson, Klas-Göran, *Europa och världen under 1900-talet*, 2003, s. 262f.

¹⁰³ Bell 2001 s. 622-634.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Richardson, Gunnar, *Svensk utbildningshistoria, Skola och samhälle förr och nu*, 2004, s. 130f.

¹⁰⁶ Hartman, Sven, *Det pedagogiska kulturarvet, Traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria*, 2005, s. 37.

¹⁰⁷ Carle, Torbjörn, Kinnander, Sven, Salin, Sven, *Lärarnas Riksförbund 1884-2000, Ett stycke svensk skolhistoria ur fackligt perspektiv*, 2000, s. 198.

¹⁰⁸ *Läroplan för gymnasieskolan, Lgy 70*.

I början av 1980-talet tillsattes en gymnasieutredning i Sverige för att se över gymnasieskolan.¹⁰⁹ Till skillnad från grundskolan, som fick en ny läroplan 1980¹¹⁰ så fortsatte dock Lgy 70 att gälla för gymnasieskolan under hela decenniet. Annars var det en annan händelse som påverkade den svenska gymnasieskolan under detta decennium, nämligen riksdagens beslut att kommunalisera det svenska skolväsendet, högskolor och universitet undantagna. Men grundskolan och gymnasieskolan fattade riksdagen beslut om att kommunalisera 1989.¹¹¹ Detta skedde ungefär samtidigt som staten, i den ekonomiska krisens tecken, skar ner på anslagen till kommunerna och överlät åt dessa att välja vad de ville spara på.¹¹²

1994 fick den svenska gymnasieskolan en ny läroplan, Läroplan för de frivilliga skolformerna, Lpf 94, som ersatte den gamla Lgy 70. Jämfört med den gamla läroplanen så var Lpf 94 mer konkretiserad i vilka mål eleverna förväntades uppnå, vad lärarna skulle göra för att målen skulle uppnås och så vidare. Även om formuleringarna var väldigt övergripande så var det ändå mer konkret än Lgy 70 som saknade sådana mål.¹¹³

Beslutet om att reformera gymnasieskolan var bland annat en följd av att riksdagen tidigare beslutat att kommunalisera skolan.¹¹⁴ Reformen innebar bland annat att det dåvarande linjegymnasiet ersattes av ett antal nationella program¹¹⁵ totalt 16 stycken, därutöver tillkom individuella programmet och olika specialutformade program.¹¹⁶ I samband med det infördes också målstyrning i skolan, där staten via Skolverket anger målen för verksamheten men inte hur man ska nå dit. Andra reformer som infördes var att alla program blev treåriga samt att kommunen blev skyldig att erbjuda alla ungdomar som lämnat grundskolan en plats i gymnasieskolan.¹¹⁷ Ett nytt betygssystem infördes också 1998, där de gamla sifferbetygen ersattes med bokstavsbedyg.¹¹⁸ Ytterligare en reform infördes i början av 1990-talet, nämligen friskolereformen, som gjorde det lättare att starta friskolor och därmed även ledde till en ökad konkurrens mellan skolor.¹¹⁹

Den dåvarande socialdemokratiska regeringen initierade ett arbete med att förändra gymnasieskolan i Sverige som var tänkt att träda i kraft under år 2007¹²⁰, men då de året dessförinnan förlorade regeringsmakten avblåste den tillträdande borgerliga regeringen reformen.¹²¹ Istället tillsatte den borgerliga regeringen ett eget reformarbete för att förändra gymnasieskolan¹²², denna reform sammanföll med ett antal andra skolpolitiska

¹⁰⁹ Englund, Tomas, *Perspektiv på svensk skolutveckling under 1900-talet utifrån skolreformerna 1918/19: Skolan som ideologisk statsapparat i den borgerliga demokratin*, 1981, s. 48f.

¹¹⁰ Englund, Tomas, "Mellan utbildningsvetenskap och utbildningspolitik" i Jansson, Bo (red.), *Utbildningsvetenskapens kärna, Läraryrkets innersta väsen?*, 2011, s. 69.

¹¹¹ Larsson, Hans Albin, *Skola eller kommunal ungdomsomsorg?, Om att försöka skapa en jämlik och demokratisk skola*, 2002, s. 58.

¹¹² Larsson, Hans Albin, *Barnet kastades ut med badvattnet, Historien om hur skolans historieundervisning närmast blev historia*, 2001, s. 19

¹¹³ *Läroplan för de frivilliga skolformerna, Lpf 94.*

¹¹⁴ Skolverket, *Reformeringen av gymnasieskolan*, rapport nr. 187, 2000, s. 13.

¹¹⁵ Skolverket, *Hur gick det sedan?, Avnämarna av gymnasieskolan och högskolans grundutbildning*, rapport nr. 168, 1999, s. 14.

¹¹⁶ Skolverket, "ett allsidigt urval av nationella program, - en förutsättning för likvärdighet i gymnasieskolan", rapport nr. 178, 1999, s. 18.

¹¹⁷ Larsson 2002 s. 65f.

¹¹⁸ Läraarnas Riksförbund, *Rika barn lära bäst?, Om klyftorna i den svenska skolan*, 2010, s. 5.

¹¹⁹ Se bl.a. Skolverket, *Konkurrensen om eleverna, Kommunernas hantering av minskande gymnasiekullar och en växande skolmarknad*, rapport nr. 346, 2010.

¹²⁰ Se Skolverket, *Gymnasieskola 2007*, 2006.

¹²¹ Björklund, Jan, *Regeringen blåser av gymnasiereformen*, DN debatt 11 oktober 2006: Elektronisk källa: www.dn.se/debatt/regeringen-blaser-av-gymnasiereformen Hämtad: 2012-11-03.

¹²² Se bl.a. SOU 2008:27, *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*.

reformer, bland annat en ny lärarutbildning¹²³ samt inrättande av en legitimation för lärare.¹²⁴ Den nya gymnasieskolan trädde i kraft hösten 2011 som innehöll 18 nationella program¹²⁵ samt ett nytt betygssystem.

En ny läroplan för gymnasieskolan kom också i samband med detta, Gy 11. Den innehåller precis som Lpf 94 mål som skolan ska arbeta med för elevernas utveckling. I den nya läroplanen skrivs dock också examensmålen för de olika programmen fram på ett tydligare sätt än tidigare.¹²⁶

8.3 Utmärkande drag i den norska videregående skolen 1951-2011:

Videregående skolen i Norge var knappast något som på 1950-talet omfattade de flesta ungdomar. År 1950 gick exempelvis endast 13 % av eleverna i en årskurs vidare till videregående skole. Den videregående skolen i Norge var vid den här tiden indelad i två olika grenar nämligen gymnasieskole och yrkesskole. Båda dessa två grenar byggde vidare på en sjuårig folkeskole, som var obligatorisk för alla. Gymnasieskolen innehöll vad som betecknas som "allmenfag" eller allmänna ämnen, emedan yrkesskolan innehöll "yrkesfag" och var till sin karkatär således en mera yrkesförberedande inriktning. Gymnasieskolen utgjorde en grund för att läsa vidare på universitet eller högskola efter avslutad utbildning emedan yrkesskolen inte var studieförberedande.¹²⁷

Någon större utbyggnad av den videregående skolen hade inte skett i Norge vid 1960-talets början. År 1960 gick 16 % av alla elever i en årskull vidare till studier på videregående skole. Dock började det nu komma ett antal förordningar på området som på sikt skulle göra en utvidgning möjlig. Bland annat kom en lag som reglerade realskolen och gymnasieskolen 1964 dessutom började man även bygga ut högskoleväsendet genom upprättandet av distriktshøyskoler, vilket på sikt även borgade för en ökad genomströmning till den videregående skolen.¹²⁸

Nästan 24 % av eleverna i en årskull slutförde studierna på videregående skolen i Norge på 1970-talet, dock var det fler i varje årskull som var *inskrivna* på en sådan skola, den siffran var nästan 50 %. Fler kvinnor än män slutförde studierna på videregående skole. 1975 kom en liknande lag i Norge, som tidigare hade kommit i Sverige, där man förde samman de olika högre skolformerna till en skolform. Från 1975 blir alltså den videregående skolen i Norge en sammanhållen skolform.¹²⁹

1980 kom en lag i Norge om ämnesupplärning i yrkeslivet som kom att påverka organisationen för den videregående skolen. Annars hade reformerna på 1970-talet och den utbyggnad som tidigare nämnts på 1960-talet av den högre utbildningen nu lett till att i det närmaste samtliga elever i en årskurs fortsatte från grundskolan till studier på videregående skole. Norska regeringen skriver på sin hemsida att: "Målet har vært at opplæringen enten skal kvalifisere for arbeidslivet direkte gjennom fag/svennebrev eller til videre studier."¹³⁰

¹²³ SOU 2008:109, *En hållbar lärarutbildning* samt Prop. 2009/10:89, *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*

¹²⁴ SOU 2008:52, *Legitimation och skärpta behörighetsregler*.

¹²⁵ Skolverket, *gymnasieskola 2011*, 2011, s. 16.

¹²⁶ *Läroplan för gymnasieskolan, Gy 11*.

¹²⁷ Tveit, Knut, *Norsk utdanningshistorie*, 2004. Elektronisk webbplats:

www.uio.no/studier/emner/uv/pfi/PED4300/v04/utdanningshistorie.ppt#1 Hämtad: 2012-11-02.

¹²⁸ Store norske leksikon, uppslagsord: Skole og utdanning i Norge: Elektronisk webbplats:

www.snl.no/Skole_og_utdanning_i_Norge Hämtad: 2012-11-03.

¹²⁹ Store norske leksikon, uppslagsord: Skole og utdanning i Norge: Elektronisk webbplats:

www.snl.no/Skole_og_utdanning_i_Norge Hämtad: 2012-11-03.

¹³⁰ Norges regering: Elektronisk webbplats: www.regjeringen.no/nb/dep/fad/dok/nouer/1994/nou-1994-3/7/2/1.html?id=332501 Hämtad: 2012-11-03.

En hel del av de reformer som genomfördes på skolfronten i Norge under 1990-talet påminner i mångt och mycket om de reformer som genomfördes i Sverige under samma tid. Bland annat blev alla program på den videregående skolen treåriga, och precis som i Sverige kom en reform 1994 som gjorde kommunerna skyldiga att erbjuda alla elever som lämnat grunnskolen en plats på videregående skole. I slutet av 1990-talet gjordes dessutom grunnskolen tioårig i Norge, detta kom dock inte att påverka åldersspannet på de elever som gick vidare till videregående skole eftersom man tidigare hade skolstarten ett år. Decentraliseringstendenser på skolans område blev också vanligt i Norge under den här tiden, dock saknades en lika långtgående friskolereform som Sverige fick. Dessa reformer ledde till att så gått som samtliga elever gick vidare från den tioåriga grunnskolen till ytterligare studier på videregående skole.¹³¹

5 % av alla elever i videregående skole i Norge gick i en privat sådan år 2005.¹³² Den norska videregående skolen har idag 9 olika studieinriktningar som eleverna kan välja mellan, dessa innehåller sedan 81 olika kurser som eleverna kan välja bland.¹³³

9. Undersökning

9.1 Svenska läroböcker

9.1.1 Jacobson – Söderlund, Allmän historia för gymnasiet 1955

Denna lärobok skrevs redan 1955 och följaktligen är det en hel del händelser som inte finns med i denna bok, eftersom Kalla kriget nyligen hade börjat och kommunismen inte hade nått sin fulla utbredning. Låt oss dock titta på vad de faktiskt tar upp.

Författarna till boken nämner under avsnittet som handlar om den industriella revolutionen att industrialiseringen ledde till en allmän ökning av välståndet i de berörda länderna, men att denna välståndsökning var ytterst ojämnt fördelad. De skriver också att det uppkom konflikter mellan arbetsgivare och arbetstagare under denna tid, som gick relativt fredligt till väga i England men hade en mer aggressiv prägel på kontinenten. Författarna skriver vidare att Karl Marx bidrog till att skapa en mer realistisk socialism, i jämförelse med de utopiska former av socialism som funnits innan. Därefter redogörs för Marx' klasskampsteori och för hans historiematerialistiska uppfattning.¹³⁴

Den ryska revolutionen 1917 nämns däremot endast i en bisats, och då i en text som handlar om kriget på östfronten under första världskriget. Författarna skriver: "Under den allmänna villervallan efter ryska revolutionen (1917) intogo centralmakterna ytterligare stora delar av västra Ryssland. Slutligen slöto de nya ryska makthavarna, bolsjevikerna, fred med centralmakterna (1918)."¹³⁵ På en annan sida längre fram i boken nämns, återigen närmast i förbigående, att efter ryska revolutionen förklarade sig Finland och de baltiska staterna som självständiga, men att Ryssland lyckades behålla det mesta övriga av sitt område.¹³⁶

Under kapitlet om mellankrigstidens Europa finns en lite utförligare skildring av Sovjetunionen, där står det att efter ryska revolutionen samlades makten hos ett råd av soldater och arbetare under ledning av Lenin och att Lenin, så länge han levde, ägde

¹³¹ ¹³¹ Store norske leksikon, uppslagsord: Skole og utdanning i Norge: Elektronisk webbplats: www.snl.no/Skole_og_utdanning_i_Norge Hämtad: 2012-11-03.

¹³² ¹³² Store norske leksikon, uppslagsord: Skole og utdanning i Norge: Elektronisk webbplats: www.snl.no/Skole_og_utdanning_i_Norge Hämtad: 2012-11-03.

¹³³ Norges regering: Elektronisk webbplats: www.regjeringen.no/nb/dep/fad/dok/nouer/1994/nou-1994-3/7/2/1.html?id=332501 Hämtad: 2012-11-03.

¹³⁴ Jacobson, Gustaf & Söderlund, Ernst, *Lärobok i allmän historia för gymnasiet, Fjärde upplagan*, 1955, s. 305ff.

¹³⁵ Ibid. s. 372.

¹³⁶ Jacobson & Söderlund 1955 s. 376.

”diktatorisk makt”. Därefter följer en objektiv redogörelse för Sovjets administrativa förvaltningsindelning, varefter författarna konstaterar att ”[i] verkligheten ligger dock högsta makten framförallt hos det *kommunistiska* partiet (bolsjevikerna) som omfattar endast en mindre del av landets befolkning”. Vidare nämner författarna att generalsekreteraren i kommunistpartiet fram till 1953 var Stalin som ”utövade nästan diktatorisk makt”. Vidare nämns det i texten att Ryssland har genomgått en stor omdaning efter revolutionen, författarna nämner exempel på denna omdaning, uteslutande negativa, och skriver att levnadsstandarden i Ryssland trots det blev mycket låg, men att krigsutbrottet, d.v.s. andra världskriget, omöjliggjorde ytterligare satsningar.¹³⁷

I kapitlet som handlar om efterkrigstiden så redogör författarna först objektivt för att det förekom motsättningar mellan Öst- och Västmakterna efter andra världskriget, och hur dessa tog sig uttryck. Därefter skriver man att länderna i Östblocket har utvecklats till folkdemokratier, vilket innebär en kollektivisering av naturtillgångar och produktionsmedel samt en statligt styrd propagandaapparat. Det nämns också att dessa stater samarbetar intimt med Sovjetunionen och att det är resultatet av en målmedveten politik från Sovjets sida. Hur de samarbetar med Sovjet, hur de blev folkdemokratier (statskupper eller fria val) samt vad begreppet folkdemokrati innebar mer konkret för samhällsstyret, liksom mer specifikt vilka länder som var folkdemokratier, framgår inte i texten.¹³⁸

Slutligen nämner författarna lite om Koreakriget, de skriver att kriget startade då ”trupper från den Sovjetunionen närstående norra delen av landet trängde in i Sydkorea, som stod under Förenta Nationernas beskydd”. Vidare nämns det att de nordkoreanska trupperna förstärktes av kinesiska trupper, som även stöttade kommunistiska gerillor i Indokina. Det nämns att Mao tog makten i Kina 1949 och gjorde landet kommuniststyrt, men resonemanget utvecklas inte ytterligare. Vidare står det att USA deltog på Sydkoreas sida i Koreakriget och när kriget slutade 1953 så var det i huvudsak efter en framgångsrik insats från FN.¹³⁹

9.1.2 Tham-Kumlien-Lindberg – Folkens historia 2:1, Lärobok för gymnasiet 1955

Framställningen i denna bok kommer endast att redogöras lite kort för, då bokens kronologiska framställning slutar på 1870-talet, alltså före ryska revolutionen. Däremot tar författarna med tiden efter 1870-talet i en senare bok, vilket kommer att redogöras mer för här nedan. Anledningen till att denna bok är med i undersökningen är för att utröna hur Karl Marx och uppkomsten av kommunismen skildras.

I läroboken nämns det att i samband med den industriella revolutionen framkom det filosofer, bl.a. Robert Owen i England, som hävdade att arbetarna har rätt att ta del av vinsterna som företagen skördar, och detta endast kan bli möjligt genom att staten övertag produktionen av företagen. Författarna nämner också att sådana krav framlades i sina huvuddrag första gången i ”Det kommunistiska manifestet” som skrevs av Karl Marx och Friedrich Engels. Därefter redogör författarna för Marx’ klasskampteori och den historiematerialistiska uppfattningen, varpå de skriver: ”Marxismen innebar i vissa avseenden en medvetet förenklad förklaring av historiens förlopp. Men dess styrka låg i att den gav en enhetlig bild av detta förlopp.”¹⁴⁰

¹³⁷ Ibid. s. 385f.

¹³⁸ Jacobson & Söderlund 1955 s. 397f.

¹³⁹ Ibid. s. 399f.

¹⁴⁰ Tham, Wilhelm, Kumlien, Kjell, Lindberg, Folke, *Folkens historia 2:1, Lärobok för gymnasiet*, 1967, s. 128ff

Avslutningsvis nämner författarna att Marx' läror skänkte hopp om en bättre framtid för många människor, att hans idéer vann stort genklang och att socialistiska arbetarpartier efter hand bildades på många håll i Europa.¹⁴¹

9.1.3 Tham-Kumlien-Lindberg – Folkens historia, För gymnasieskolans treåriga ekonomiska och fyraåriga tekniska linjer, Åk 2 1971

Hur skildrar då samma författare tiden efter kommunismens uppkomst? Om man börjar med att studera bakgrunden till den ryska revolutionen så skriver författarna att Ryssland så smått hade börjat industrialiseras men att ryska myndigheter inte tillät arbetarna att vare sig strejka eller sluta sig samman i fackföreningar. Detta ledde till att den ryska arbetarrörelsen radikaliserades och fick en revolutionär prägel. När ett socialistiskt parti bildades, under ledning av Lenin, så var siktet inställt på att genomföra "proletariatets diktatur"¹⁴²

Författarna skriver vidare att första världskriget innebar svåra umbäranden för det ryska folket, av vilka hungersnöd var en sådan. Folket gjorde i mars 1917 revolt och tsaren tvingades abdikera. Sedan skriver författarna vidare att den i huvudsak borgerliga regering som då tillträdde var inställd på att fortsätta kriget mot Tyskland, vilket var impopulärt i många kretsar. Den grupp av ytterlighetspartier till vänster, bestående av bl.a. Lenin och Trotskij, var marginaliserad men hade p.g.a. kraven på fred och omfördelning av godsägarnas jord, inte svårt att få gehör för sitt program, skriver författarna. I takt med att kriget gick sämre och sämre vågade bolsjevikerna i november 1917 genomföra en avgörande kupp. Därefter skriver författarna kortfattat om hur själva revolutionen gick till. Vidare skriver de att för att kunna genomföra stora omdaningar i det ryska samhället behövde bolsjevikerna fred med Tyskland, men att denna fred för Rysslands del blev ganska hård.¹⁴³

Under ett kapitel som handlar om mellankrigstiden skriver författarna att från början gav andra länder stöd till borgerliga oppositionella i Ryssland, av rädsla för att kommunismen skulle spridas även till deras länder, men att det stödet sås småningom drogs in. Vidare skriver författarna att bönderna lade beslag på godsägarnas jord, och att de forna godsägarna i stor utsträckning blev mördade. Dock tillägger författarna att det i första hand inte var myndigheterna som låg bakom dessa mord utan "uppretade bondehopar och städernas pöbel". Men efter någon tid sattes terrorn i system och den hemliga polisen, tjekan, blev dess fruktade redskap. Vidare skriver författarna att när bönderna fick överta godsägarnas jord, så svalnade deras revolutionära iver. Planerna på socialisering av jordbruket tilltalade dem inte överhuvudtaget.¹⁴⁴

Vidare skriver de att: "Den ryska rådsrepubliken var en skapelse av det *kommunistiska partiet*, och detta var även i fortsättningen statsmaktens egentliga grundval. Tanken var att partiet skulle utgöra den härskande eliten och rekryteras endast bland hängivna och offervilliga anhängare till den gemensamma saken. Partimedlemmarna utgjorde endast några få procent av befolkningen./.../Systemet var byggt på val, men demokratiskt i västerländsk mening var de ingalunda. Något annat parti än det kommunistiska tolererades inte./.../tryckfrihet och församlingsfrihet var okända begrepp".¹⁴⁵

Författarna skriver också att efter Lenins död utbröt en maktkamp mellan Trotskij och Stalin ur vilken den sistnämnde avgick som segrare. Femårsplaner infördes i syfte att påskynda Rysslands industrialisering, jordbruket reformerades också.

¹⁴¹ Ibid. s. 130.

¹⁴² Tham, Wilhelm, Kumlien, Kjell, Lindberg, Folke, *Folkens historia, För gymnasieskolans treåriga ekonomiska och fyraåriga tekniska linjer, Åk 2, 1971*, s. 117.

¹⁴³ Ibid. s. 235ff.

¹⁴⁴ Tham, Kumlien, Lindberg 1971, s. 272f.

¹⁴⁵ Ibid. s. 273.

Industrialiseringen ledde först till några bakslag men blev sedan relativt framgångsrik, ”Industriella anläggningar och nya städer växte upp som svampar ur jorden” samt Sibiriens mineral- och koltillgångar blev för första gången systematiskt exploaterade. Bönderna däremot, var inte så glada i socialiseringsplanerna, som tidigare nämnts, och deras försök till motstånd orsakade ”skoningslösa repressalier”¹⁴⁶.

Dessutom nämns det något om Sovjetunionens ambivalenta förhållande till religion. Man skriver att efter bolsjevikernas maktövertagande så förbjöds religionsundervisning i skolorna (som för övrigt bidrog till att utrota den ryska analfabetismen men samtidigt var ett tacksamt propagandareddskap för makthavarna, enligt författarna) och statskyrkan avskaffades. Man anordnade också med jämna mellanrum antireligiösa kampanjer i Sovjetunionen, men man vågade inte förbjuda religionsutövande, då de troende fortfarande var tillräckligt många för att inge respekt.¹⁴⁷

Under efterkrigstiden, skriver författarna, stärkte Sovjetunionen sin ställning och världen delades upp i ett ”östblock” och ett ”västblock” med en järnridå i mitten. Sovjet hade stärkt sin ställning och skapat en barriär av kommunistiska satellitstater i Östeuropa, skriver författarna. Man nämner även att Sovjetunionen lade under sig halva Polen samt de baltiska staterna och att man därigenom flyttade fram sina gränser mot väster. Vidare skriver man att i de gamla Östeuropeiska länderna infördes ”folkdemokratier” och att Sovjetunionen på det sättet skapade ett antal kommunistiska lydstaten. Författarna nämner dock att de kommunistiska läroverna utövade en viss lockelse även utanför järnridån, p.g.a. den nöd och osäkerhet som många människor kände, men att denna lockelse så småningom kom att mildras när Marshallhjälpen kom till stånd.¹⁴⁸ Därefter redogör författarna för hur det gick till när Warszawapakten och COMECON (Sovjets motsvarighet till Marshallhjälpen) bildades.¹⁴⁹

Det finns ett särskilt kapitel i boken som behandlar Tyskland och frågan om dess återförening. I boken nämns det att ett sovjetiskt krav för ett återförenat Tyskland var att det nya landet skulle bli neutralt, något som visade sig vara oförenligt med västmakternas krav. Resultatet blev att Västtyskland och Östtyskland bildades var för sig, och frågan om en återförening sköts upp på obestämd framtid. Ett hinder var emellertid Västberlin, som låg som en enklav i Östtyskland, i syfte att försöka driva ut västmakterna därifrån stängde Sovjetunionen av landförbindelserna till Västberlin. Författarna skriver därefter om luftbron till Västberlin och om att Berlinmuren sedan byggdes 1961 för att stoppa en omfattande flyktingström till Västtyskland.¹⁵⁰

Författarna skriver också att när Stalin dog 1953 så följde en maktkamp mellan hans efterföljande som slutligen ledde till att en ny diktator (man använder det ordet), Nikita Chrusjtjov, tog makten. Man skriver att detta maktövertagande innebar en viss lättnad i och med att han bland annat kritiserade personkulten runt sin föregångare, men någon verklig opposition tilläts inte. Vidare skriver man om Ungernrevolten 1953 i för Sovjets del tydligt negativa termer, man skriver bl.a. att Budapestborna efter revolten upplevde ”några dagars frihet” innan de besegrades av sovjetiska stridsvagnar. Man skriver också om motsättningarna (bl.a. kampen mellan USA och Sovjetunionen om att skaffa sig kärnvapen) som ledde till uppkomsten av ett kallt krig.¹⁵¹

Man nämner det kommunistiska maktövertagandet i Kina och den oro detta ledde till i USA framförallt genom senator McCarthys aktioner. Man redogör även för Koreakriget, att Nordkorea angrep Sydkorea men att FN:s säkerhetsråd ställde sig på USA:s sida,

¹⁴⁶ Tham, Kumlien, Lindberg 1971, s. 274.

¹⁴⁷ Ibid. s. 274f.

¹⁴⁸ Tham, Kumlien, Lindberg 1971, s. 321ff.

¹⁴⁹ Ibid. s. 326.

¹⁵⁰ Tham, Kumlien, Lindberg 1971, s. 327ff.

¹⁵¹ Ibid. s. 337ff.

intressant nog nämns det inte att det kunde ske därför att Sovjetunionen bojkottade säkerhetsrådets möten. Man redogör därefter mycket kortfattat för händelseutvecklingen under Koreakriget men man skriver också att det stilleståndsavtal som slöts 1953 innebar en återställning till hur det varit 1950 och innebar ingen egentlig lösning av Koreas problem.¹⁵²

Kubakrisen beskrivs också i boken, där det först redogörs för bakgrunden till krisen med Fidel Castros maktövertagande och hur han kom på kant med USA och därför var tvungen att närma sig Sovjetunionen samt själva händelseförloppet, med sovjetiska missiler på Kuba som sedan monterades ner. Man skriver också att många funderade över motivet till varför Sovjetunionen placerade ut missilerna på Kuba, men att man inte kommer längre än till gissningar.¹⁵³

Därefter redogörs för terrorbalansen i världen. Författarna skriver att det förekom sprickor inom både Väst- och Östblocket. I västblocket gestaltade det sig på det sättet att Frankrike under de Gaulle sökte ett självständigare förhållande gentemot USA, och när det gäller östblocket tar man i huvudsak upp två exempel, den sovjetiska interveneringen i Tjeckoslovakien 1968 som beskrivs i negativa termer, d.v.s. Sovjetunionen beskrivs som angripare, samt konflikten mellan Sovjetunionen och Kina, som enligt författarna handlar om att båda dessa länder vill ha en dominerande ställning bland de kommunistiska länderna i världen.¹⁵⁴

Bakgrunden till Vietnamkriget liksom USA:s motiv för att ingripa i kriget nämns i boken, däremot inte krigets slut, vilket inte är så konstigt då kriget fortfarande pågick när boken kom ut. Dessutom nämner författarna att storpolitiken avspeglade sig även i Mellanösternkonflikten då västmakterna tenderade att stödja Israel och Sovjetunionen i regel stödde arabstaterna, som exempel på detta tar de upp sexdagarskriget 1967.¹⁵⁵

9.1.4 Bergström-Löwgren-Almgren – Alla tiders historia, Tredje upplagan, Grundbok i historia för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer 1987

Denna lärobok utkom 1987 och då hade merparten av det som kom att kallas Kalla kriget hunnit utspela sig. Låt oss börja med att titta på hur författarna till denna bok skildrar kommunismens uppkomst.

Bokens författare börjar med att redogöra för socialismens uppkomst, som enligt läroboken hade det gemensamt att de ville att arbetarna skulle få en större del av industrins vinster. De tidigare socialisterna hade försökt förbättra arbetarklassens villkor genom att predika samförstånd mellan olika grupper i samhället. Dessa kom bl.a. av Karl Marx att kallas utopister, skriver bokens författare. Författarna skriver vidare att den skrift som Marx författade, Det kommunistiska manifestet, innehåller en socialism med mer stridbar inriktning, detta vidareutvecklas dock inte ytterligare. Därefter redogör författarna för den materialistiska historieuppfattningen samt klasskampsteorin, proletariats diktatur och det stundande klasslösa samhället.¹⁵⁶

Nästa stora händelse av relevans för denna undersökning som skildras i läroboken är Oktoberrevolutionen i Ryssland 1917. Bakgrunden till revolutionen redogörs utförligt för, bl.a. att det bara var ett fåtal personer som ägde jorden, att tsaren var enväldig och ansåg sig ha fått sin makt av Gud o.s.v. Man skriver också att när det ryska socialdemokratiska partiet bildades ville dessa samarbeta med liberalerna för att kunna

¹⁵² Tham, Kumlien, Lindberg 1971, s. 344ff.

¹⁵³ Ibid. s. 358ff.

¹⁵⁴ Tham, Kumlien, Lindberg 1971, s. 362ff.

¹⁵⁵ Ibid. s. 367-372.

¹⁵⁶ Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, Hans, *Alla tiders historia, Tredje upplagan, Grundbok i historia för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer*, 1987, s. 231ff.

genomföra reformer, men att en liten grupp inom partiet, under ledning av Lenin, ville genomföra en revolution och avvisade allt samarbete med liberalerna. Man skriver också att Lenins grupp, bolsjevikerna, fick majoritet på partiets kongress i Bryssel 1903. Men man tillägger också: "I verkligheten var det dock bara en minoritet inom partiet som slöt upp bakom Lenin".¹⁵⁷

Vidare skriver man att när revolutionen väl bröt ut så hade Lenins program "Fred till varje pris, jord åt dem som brukar den, bröd åt de hungrande och all makt åt sovjeterna" stor attraktionskraft på befolkningen. Natten mellan den 24 och 25 oktober enligt den gamla ryska tideräkningen, skriver författarna, tog Lenin makten i Petrograd och sedan i fler ryska städer, i huvudsak utan att ett enda skott behövde avlossas, vilket berodde på stöd från de militära förbanden i huvudstaden. Författarna tillägger dock att i det nyval som den provisoriska regeringen utlyst i november månad fick bolsjevikerna mindre än en fjärdedel av alla rösterna. Lenin upplöste då riksdagen med våld och förklarade att proletariats diktatur hade inletts.¹⁵⁸

På de följande sidorna redogör författarna kort för det därpå följande inbördeskriget i Ryssland, som visserligen kommunisterna gick segrande ur men som ledde till att sju miljoner människor miste livet. I övrigt redogör man för den Nya Ekonomiska Politiken (NEP) som Lenin införde, enligt boken som följd av att den ursprungliga planekonomin hade skapat en hungersnöd. Därefter skriver författarna om den maktkamp mellan Stalin och Trotskij som vidtog efter Lenins död, ur vilken som bekant Stalin gick segrande ur striden. Man skriver vidare att Stalin lyckades industrialisera Sovjetunionen, att analfabetismen i stort sett utrotades, även om den nya undervisningen kännetecknades av "hård disciplin". Men man redogör också utförligt för tvångskollektiviseringen av jordbruket och Stalins hårda repressalier mot de rika bönderna, kulakerna, och hur Stalin tänkte "utrota kulakerna som klass".¹⁵⁹

Därefter kommer bokens författare osökt in på Kalla kriget. Man skriver att efter andra världskriget fanns en önskan från Sovjetunionens sida att omge sig med likasinnade stater, något segermakterna diskuterade på två konferenser, i Jalta och Potsdam, båda 1945. Kommunisternas misslyckade försök till maktövertagande i Grekland nämns kortfattat, vilket enligt bokens författare ledde fram till Trumandoktrinen, där USA förband sig att hjälpa de stater som hotades av kommunismen. För att hjälpa Europa att återuppbyggas lanserades Marshallhjälpen som alla stater, inklusive Sovjetunionen, erbjöds, men som de Östeuropeiska länderna tackade nej till, enligt bokens författare. Man nämner sedan kommunisternas maktövertagande i Tjeckoslovakien som var lite speciellt för att där hade det tidigare funnits en demokrati av västerländsk typ. Berlinblockaden liksom dess slut finns med i boken men författarna får det att låta som att blockaden hade sin utgångspunkt i ömsesidiga motsättningar mellan väst och östblocket. Koreakriget och Kubakrisen redogörs kortfattat för, angående Koreakriget så skriver författarna att FN utpekade Nordkorea som angripare och angående Kubakrisen så skriver författarna att den bröt ut sedan man upptäckt sovjetiska raketmissiler utplacerade på Kuba.¹⁶⁰

Vidare skriver författarna att Kubakrisen, i kombination med kapprustning av kärnvapen från de båda supermakternas sida, ledde till att man insåg att någon form av avspänning mellan länderna behövdes. Man skriver att man bl.a. inrättade heta linjen, d.v.s. en direkt telefonförbindelse mellan Moskva och Washington. Man skriver också att det förekom spänningar både inom Väst- och Östblocket inom denna tid. Som exempel på spänningar inom Västblocket skriver man att Frankrike länge vägrade att

¹⁵⁷ Ibid. s. 306.

¹⁵⁸ Bergström, Löwgren, Almgren 1987, s. 307.

¹⁵⁹ Ibid. s. 309ff.

¹⁶⁰ Bergström, Löwgren, Almgren 1987, s. 372-378.

delta i NATO:s militära samarbetsorganisation, även om man formellt sett aldrig lämnade försvarsalliansen. När det gäller motsättningar inom Östblocket skildrar författarna i huvudsak de sovjetiska invasionerna i Ungern respektive Tjeckoslovakien 1956 och 1968.¹⁶¹ Bakgrunden till båda dessa händelser redogör författarna objektivt för, d.v.s. utan att peka ut något särskilt land som anstiftare, i en bild på sidan 382 i boken visar man dock några ungrare som efter att ha gjort sig av med sina förtryckare bränner bl.a. bilder av Stalin och kommunistiska böcker. Därefter uppmanas läsarna att fundera på andra tillfällen i historien då det förekommit bokbål.¹⁶²

Man skriver sedan kortfattat om Sovjetunionens angrepp mot Afghanistan¹⁶³ samt byggandet av Berlinmuren.¹⁶⁴ Därefter skriver man om Sovjetunionen tiden efter Stalin, att det skedde en avstalinisering under Chrustjev men att denna enbart var chimär då man inte fick kritisera det rådande systemet som sådant. Författarna skriver också att många ogillade Chrustjevs liberaliseringssträvanden och att han därför tvingades bort. Författarna nämner att Brezjnev ersatte Chrustjev som sedan i sin tur ersattes av Michail Gorbatsjov.¹⁶⁵ Därefter skriver de om läget i Sovjetunionen idag (d.v.s. 1987), detta stycke kan vara värt att citera i sin helhet:

Trots att mycket har förändrats sedan Stalins tid, råder ännu stor ofrihet i Sovjetunionen. Kritik av missförhållanden är tillåten, men den som vågar anmärka på det kommunistiska systemet lever mycket farligt. /.../ Den som kräver yttrandefrihet och demokrati riskerar att dömas till långvarigt fängelsestraff eller internering på mentalsjukhus. Enligt beräkningar i väst finns mellan 1 och 2 miljoner människor i arbetsläger¹⁶⁶

Man skriver sedan om kommunismen i Kina, bland annat skriver man om den långa marshen innan Mao kom till makten (i boken benämns det som ”ett av världshistoriens mest fantastiska företag”). Man skriver om kommunismens seger i Kina samt om det stora språnget och kulturrevolutionen. Enligt författarna berodde det stora språnget på en ineffektivitet i jordbruket, men trots åtgärderna som genomfördes så nåddes inte målen. Kulturrevolutionen var enligt bokens författare ett försök av Mao att stävja all opposition och återgå till någon form av renlärig kommunism. Man skriver också att Kina efter Maos död har öppnat upp för ekonomiska reformer.¹⁶⁷

Man beskriver kortfattat Vietnamkriget, dess orsaker och hur det slutade. Man skriver också att det skedde en liknande utveckling i Laos och Kambodja, och att Kina och Vietnam tävlade med varandra om inflytande i dessa båda länder. Man skriver att Kina har fört krig med Vietnam för att vietnamesiska trupper hade hjälpt en upprorsrörelse i Kambodja.¹⁶⁸ Att denna upprorsrörelse riktade sig mot Pol Pot och hans skräckvälde nämns ingenting om. Inte heller nämns det någonstans i boken om Pol Pot och det skräckvälde som röda khmererna utförde i Kambodja.

Avslutningsvis skriver författarna lite om situationen på Kuba. Författarna skriver att det mycket väl kan vara så att USA:s politik gentemot Kuba (bl.a. Grisbukten) drev Castro i händerna på Sovjetunionen utan att det var hans avsikt från början. Man skriver också om jordbruksproduktionen som man enligt författarna inte lyckats öka, men att man däremot har haft stora framgångar gällande bl.a. skola och sjukvård. Man skriver att all makt är koncentrerad till Castro, att yttrandefrihet inte existerar och att det kommunistiska partiet är det enda tillåtna. Dock avslutar man med att tillägga att Kuba

¹⁶¹ Bergström, Löwgren, Almgren 1987, s. 380ff.

¹⁶² Ibid. s. 382.

¹⁶³ Bergström, Löwgren, Almgren 1987, s. 384f.

¹⁶⁴ Ibid. s. 389.

¹⁶⁵ Bergström, Löwgren, Almgren 1987, s. 391f.

¹⁶⁶ Ibid. s. 393.

¹⁶⁷ Bergström, Löwgren, Almgren 1987, s. 398ff.

¹⁶⁸ Ibid. s. 406f.

har tjänat som exempel för andra länder i Latinamerika, bl.a. sandinisternas maktövertagande i Nicaragua. Che Guevara nämns också, men det konstateras helt kort att han med Castros hjälp startade en gerillarörelse i Bolivia och att han dödades av USA-tränade jägarförband ur Bolivias armé.¹⁶⁹ Vilka brott denna man tidigare gjort sig skyldig till, bl.a. som självutnämnd åklagare mot oppositionella på Kuba efter revolutionen där, nämns det ingenting om i boken.

9.1.5 Westin-Norman-Thullberg – Människans historia 2-3 1993

Denna bok utkom 1993 och är alltså den första boken i denna undersökning som utkommit efter Sovjetunionens upplösning och Kalla krigets slut, således är denna bok av förklarliga skäl utförligare än de tidigare på vissa punkter.

Boken börjar med att skildra kommunismens uppkomst i boken skildras Marx och uppkomsten av de kommunistiska lärorerna på ett genomgripande positivt sätt. Man skriver att kommunismen föddes ur franska revolutionens tankar om frihet, jämlikhet och broderskap. Man skriver också att Marx, till skillnad från tidigare företrädare för socialismen, ansåg sig ha skapat en socialism på vetenskaplig grund. Därefter redogörs för den historiematerialistiska uppfattningen.¹⁷⁰

Därefter nämner författarna vad som hände innan upptrappningen till den ryska revolutionen 1917. Man skriver att Lenin hade lyckats driva igenom att en revolution skulle vara målet för det ryska socialdemokratiska partiet, trots att Lenins anhängare egentligen var i minoritet i partiet.¹⁷¹ Man skriver vidare att Lenin ansåg att endast en liten krets starkt disciplinerade partimedlemmar kunde genomföra en revolution, och att partiet kom att omfatta denna linje även fortsättningsvis.¹⁷² Författarna skriver också att den provisoriska regering som inrättats efter tsarens abdikation förlorade sitt folkliga stöd för att de fortsatte kriget mot Tyskland. De skriver också att bolsjevikerna fick ett ökat stöd, inte minst sedan Lenin återvänt till Petrograd från sin landsflykt i Schweiz. Man skriver också kortfattat om själva kuppen som genomfördes mellan den 24 och 25 oktober enligt rysk tideräkning. Man skriver också om det val till den lagstiftande församlingen som hölls kort efter maktövertagandet, som för bolsjevikernas del var en katastrof och som ledde till att folkförsamlingen upplöstes. Författarna tillägger att de flesta ledamöter gick med på detta för att de trodde att bolsjevikernas maktövertagande bara var tillfälligt och att folkmajoriteten skulle ge dem makten tillbaka.¹⁷³ Andra händelser som skildras i boken under denna tid är Lenins nya ekonomiska politik¹⁷⁴, industrialiseringen under Josef Stalin men också att denna industrialisering skedde till priset av en hårdhänt jordbrukskollektivisering och förföljelse av andra partifunktionärer.¹⁷⁵

Man nämner också Berlinblockaden, Koreakriget och Kubakrisen som stora händelser under Kalla kriget¹⁷⁶, men skildringen av dessa skiljer sig inte nämnvärt åt från vad som redogjorts för i tidigare stycken. Av betydligt större intresse är då det kapitel som författarna uteslutande ägnar åt de Östeuropeiska staterna under Kalla kriget, planekonomin i de kommunistiska länderna skildras som ett stort misslyckande¹⁷⁷ bl.a. ges exempel på att det var långa kötider för olika varor, och att det

¹⁶⁹ Ibid. s. 423f.

¹⁷⁰ Westin, Gunnar T., Norman, Torbjörn, Thullberg, Per, *Människans historia 2-3, Lärobok i historia för gymnasiet*, 1993, 275f.

¹⁷¹ Ibid. s. 324.

¹⁷² Westin, Norman, Thullberg 1993, s. 394.

¹⁷³ Ibid. s. 395.

¹⁷⁴ Westin, Norman, Thullberg 1993, s. 396.

¹⁷⁵ Ibid. s. 397ff.

¹⁷⁶ Westin, Norman, Thullberg 1993, s. 442ff.

¹⁷⁷ Ibid. s. 464.

växte upp en svart marknad med västerländsk valuta vid sidan av den ordinarie.¹⁷⁸ Stalin skildras i negativa termer, hans efterträdare Chrustjev i övervägande positiva termer, även om man skriver att han var ovillig att göra upp med det kommunistiska systemet, man nämner exempelvis att man tvingade Boris Pasternak att avsäga sig Nobelpriset för att han i sin roman, Doktor Zjivago, skildrat Oktoberrevolutionen i övervägande negativa termer. Brezjnev skildras ganska negativt, bl.a. påpekas det att under hans tid återinfördes en stor del av den gamla personkulten kring Josef Stalin, även om man medgav att Stalin gjort ”vissa misstag”. Gorbatjov däremot, skildras i uteslutande positiva termer, han framställs som en förkämpe för demokrati och yttrandefrihet och hans reformer framställs som nödvändiga för att få fart på Sovjetunionen och dess ekonomi.¹⁷⁹ Detta blir extra tydligt i det kortfattade stycke som handlar om de Baltiska ländernas självständighet. Där konstateras bara kortfattat att de baltiska länderna en efter en förklarade sig självständiga, vilket Sovjetunionen senare erkände.¹⁸⁰ Att det skedde först efter att Gorbatjov försökt slå ner självständighetskraven genom att skicka ryska soldater till Baltikum nämns det inte ett enda ord om.

Man beskriver även händelserna i Ungern 1956 och Tjeckoslovakien 1968 och dessa motiveras med att Sovjetunionen ville ha kontrollen över Östeuropa.¹⁸¹ Intressant är också att man skriver om Tito och hans självständiga hållning gentemot Moskva. Man skriver att det har visat sig först på senare år att anledningen till att Jugoslavien blev så framgångsrikt var att man i hemlighet tog emot amerikanska bidrag.¹⁸² En annan intressant sak att poängtera kan vara att författarna skriver att när USA fortfarande var det enda land som hade kärnvapen skickade de ett förslag till Sovjetunionen om en internationell överenskommelse om att förbjuda kärnvapen, vilket Sovjetunionen avvisade.¹⁸³

Om orsakerna till att kommunismen föll samman i Östeuropa 1989-1991 skriver författarna: ”En huvudorsak till Sovjetimperiets sönderfall torde vara att den centralstyrda planekonomin fungerade allt sämre/.../Polisstatens övervakning, trakasserier och kontroll av alla personliga initiativ var liktydigt med en omyndigförklaring av människorna./.../När det slutligen stod klart att Sovjetunionen inte längre var villigt att betala det ekonomiska och militära priset för att hålla östblocket samman, inträdde en jäsningsprocess som de kommunistiska partierna inte kunde hejda/.../Det var en revolution av ett slag som Marx och Lenin inte hållit för möjlig”¹⁸⁴

När det gäller utvecklingen i Kina så skriver författarna både om det Stora språnget och Kulturrevolutionen, som karaktäriseras som stora misslyckanden. Det nämns kortfattat, i en enda mening, att Kina ockuperade Tibet 1950, därefter skrivs det inget mer om den saken, å andra sidan har de böcker som granskats ovan i undersökningen inte nämnt detta alls. Massakern på Himmelska fridens torg 1989 nämns också kortfattat, samtidigt som författarna nu skriver att Kina har börjat öppna upp för ekonomiska reformer och en viss anpassning till marknadsekonomi har skett.¹⁸⁵

¹⁷⁸ Westin, Norman, Thullberg 1993, s. 466.

¹⁷⁹ Ibid. s. 468f.

¹⁸⁰ Westin, Norman, Thullberg 1993, s. 479.

¹⁸¹ Ibid. s. 474f.

¹⁸² Westin, Norman, Thullberg 1993, s. 474.

¹⁸³ Westin, Norman, Thullberg 1993, s. 441.

¹⁸⁴ Ibid. s. 478.

¹⁸⁵ Westin, Norman, Thullberg 1993, s. 516ff.

9.1.6 Skrutkowska-Stattin-Westin-Norman – Människan genom tiderna, Historia för gymnasiet, A-kursen 1997

En del av författarna till denna bok är desamma som i boken som redogjorts för ovan. Denna bok verkar också, av dispositionen att döma, att vara en omarbetning av den tidigare nämnda "Människans historia". Just därför blir mycket av framställningen densamma. Det är därför inte relevant att i detalj redogöra för hur olika händelser i de kommunistiska länderna skildras, då detta redan redogjorts för ovan inom ramen för tidigare lärobok. Nedan kommer endast här att fokusera på skillnaderna jämfört med tidigare bok.

I stycket om ryska revolutionen påpekas att en anledning till missnöjet med den provisoriska regeringen var att den inte kunde förverkliga löftet om att dela ut jord till folket. Att ryssarna var krigströtta finns att läsa några rader längre ner på samma stycke, men det anges inte som en primär källa till missnöje med den provisoriska regeringen. Själva händelseförloppet under Oktoberrevolutionen skildras dock på samma sätt som redan redogjorts för ovan i tidigare stycken, på samma sätt nämner de att Lenin upplöste den folkligt valda församlingen efter att bolsjevikerna inte fått majoritet där efter de allmänna valen.¹⁸⁶

Stalins maktövertagande och jordbrukets tvångskollektivisering tas också upp, liksom Stalins utrensningar av vad han betraktade som illojala partikamrater. Inbördeskriget mellan de röda och de vita under Lenins tid vid makten i början av bolsjevikernas maktinnehav redogörs också kortfattat för.¹⁸⁷

Stycket som handlar om Kalla kriget och framförallt händelserna 1989-1991 är dock kraftigt nedtonade i denna bok jämfört med "Människan genom tiderna". Som förklaring till sovjetssystemets sammanbrott anges här Sovjetunionens krig i Afghanistan, som enligt författarna var väldigt påkostat samt Gorbatjovs deklaration om att varje stat själv har rätt att besluta om sitt politiska system.¹⁸⁸

De olika sovjetiska ledarna skildras i huvudsak på samma sätt som i tidigare bok, dock finns här ett tillägg att Gorbatjov var tvungen att "inrikta sina ansträngningar på att hålla samman sovjetimperiet"¹⁸⁹, vad det skulle innebära, bl.a. för de baltiska folken, nämns dock fortfarande ingenting om i texten. Man skriver också att efter Sovjetunionens upplösning är samhällsordningen i upplösning och kriminaliteten frodas.¹⁹⁰ Händelserna i Ungern och Tjeckoslovakien nämns ytterst kortfattat medan formuleringen om att Tito i hemlighet tog emot hjälp i form av bistånd från USA har strukits helt.¹⁹¹

Vietnamkriget beskrivs däremot något utförligare än i tidigare bok, bl.a. skildras USA:s krigsbrott under kriget men man skriver också att efter att Sydvietnam hade blivit kommunistiskt så tvingades många människor att fly därifrån. I samma stycke kan man läsa att även Laos och Kambodja blev kommunistiska länder. Men detta utvecklas dock inte. Bl.a. nämns inte röda khmererna och dess folk mord i Kambodja överhuvudtaget i boken.¹⁹²

Stycket om Kina har dock inte många ändringar jämfört med "Människan genom tiderna". Enda skillnaden är att de nämner att Maos efterträdare, Deng Xiaoping, som införde marknadsekonomi i Kina, dog 1997, vilket av förklarliga skäl inte finns med i

¹⁸⁶ Skrutkowska, Karin, Stattin, Jan, Westin, Gunnar T., Norman, Torbjörn, *Människan genom tiderna, Historia för gymnasiet, A-kursen*, 1997, s. 234f.

¹⁸⁷ Ibid. s. 266ff.

¹⁸⁸ Skrutkowska, Stattin, Westin, Norman 1997, s. 296.

¹⁸⁹ Ibid. s. 311.

¹⁹⁰ Skrutkowska, Stattin, Westin, Norman 1997, s. 311.

¹⁹¹ Ibid. s. 314f.

¹⁹² Skrutkowska, Stattin, Westin, Norman 1997, s. 336.

föregående bok. När de nämner Kinas ockupation av Tibet finns ett tillägg på några ord där det står att Tibet efter Kinas ockupation utsattes för en "hänsynslös samhällsomvandling". Massakern på Himmelska fridens torg nämns också, liksom det faktum att Kina har infört marknadsekonomi har lett till en förbättring av levnadsstandarden i Kina.¹⁹³

9.1.7 Bergström-Löwgren-Almgren – Nya Alla tiders historia, Fjärde upplagan, Grundbok i historia för gymnasieskolan 1999

Eftersom denna bok är en omarbetning från tidigare bok kommer jag här endast kortfattat att redogöra för de förändringar som skett jämfört med tidigare. Under händelserna under ryska revolutionen finns ett kort tillägg om att besättningen på kryssaren Aurora deltog på bolsjevikernas sida¹⁹⁴, i övrigt är händelseförloppet skildrat på samma sätt, även beträffande det som hände direkt före samt direkt efter ryska revolutionen.

Den bild som visade ungrare som brände kommunistiska skrifter och bildtexten som uppmanade läsaren att ta ställning till andra samhällen där bokbål har arrangerats är borttagen i den text som beskriver Ungernrevolten.¹⁹⁵ Å andra sidan är Stalins ord om att "utrota kulakerna som klass" också borttaget, även om det nämns i texten att "hundratusentals" bönder sköts och flera miljoner sändes till arbetsläger öster om Ural som en följd av att de motsatte sig tvångskollektiviseringen av jordbruket.¹⁹⁶

Vid skildringen av Kubakrisen så finns det en bild på en sida i form av en karta som visar hur stort område av USA som hade kunnats förstöras av sovjetiska missiler om de avfyrats från Kuba, på kartan är hela USA utom den allra västligaste delen utritat som ett potentiellt mål för sovjetiska raketer.¹⁹⁷ Andra händelser som nämns nu är att man, när man skriver om Vietnamkriget, faktiskt nämner Pol Pot och röda khmerernas skräckvälde i Kambodja. Även om det är i väldigt knappa ordalag. Man skriver exempelvis att Pol Pots regim var en "exempellös terrorregim" och att civilbefolkningen utsattes för "oerhörda lidanden" och att "ett par miljoner stadsbor drevs på flykt från sina hem ut på landsbygden".¹⁹⁸ Detta är allt.

Massakern på Himmelska fridens torg i Kina nämns också, och man skriver att ungefär 10000 människor fick sätta livet till i denna massaker och att det därefter följde en klappjakt på oppositionella i Kina.¹⁹⁹ Huruvida författarna anser att denna klappjakt på oppositionella pågår i Kina än idag framgår inte av texten.

Intressantast är kanske ändå att se hur skildringen av Sovjetunionens siste ledare, Michail Gorbatjov, skildras i boken. I den förra upplagan som jag redogjorde för, bl.a. med ett citat, så skildrades han inte så positivt i boken, när han fortfarande satt vid makten, när denna upplaga skrevs har dock Sovjetunionen gått i graven och skildringen av Gorbatjov ser lite annorlunda ut.

Man skriver indirekt att Gorbatjov hade en avgörande betydelse för Kalla krigets slut, då man under ett kapitel som heter "Bakgrunden till 1989 års omvälvningar" skriver att när Gorbatjov förklarade att varje land hade rätt och skyldighet att lösa sina egna problem, så började kommunistdiktaturerna falla. Man skriver också att planhushållningens misslyckande var ytterligare en bidragande faktor till detta.²⁰⁰

¹⁹³ Ibid. s. 348f.

¹⁹⁴ Bergström, Börje, Löwgren, Arne, Almgren, Hans, *Nya Alla tiders historia, Grundbok i historia för gymnasieskolan*, 1999, s. 236.

¹⁹⁵ Ibid. s. 303.

¹⁹⁶ Bergström, Löwgren, Almgren 1999, s. 268.

¹⁹⁷ Ibid. s. 298.

¹⁹⁸ Bergström, Löwgren, Almgren 1999, s. 328.

¹⁹⁹ Ibid. s. 320.

²⁰⁰ Bergström, Löwgren, Almgren 1999, s. 366.

Man skriver vidare att även: ”det politiska systemet ville Gorbatjov förändra. Han tog initiativ till att en särskild folkkongress bildades /.../ Det blev också fritt att bilda andra partier.” Författarna har även med ett kapitel om de baltiska staternas frigörelse. Där skriver de att Gorbatjov erkände det olagliga i balternas inkorporering i Sovjetunionen (genom Molotov-Ribbentroppakten) men att han inte ville ändra på ett historiskt faktum. Vad detta kom att innebära för de baltiska folken utvecklas inte, utan i texten konstateras istället att Sovjetunionen sedermera erkände de baltiska folkens självständighet.²⁰¹

9.1.8 Sandberg-Karlsson-Molin-Ohlander – EPOS, För gymnasieskolans kurs A 2000

Under stycket om kommunismens uppkomst ägnas ett relativt stort stycke åt Karl Marx som person. Författarna poängterar flera gånger i texten att Marx var forskare (doktor i filosofi). Man skriver också att Marx arbetade för ett samgående mellan liberaler och arbetarklass, samt nämner något om hans rent personliga egenskaper, exempelvis att han aldrig deltog i demonstrationer och att stora åhörarskaror gjorde honom nervös. På det hela taget är skildringen av Marx väldigt positiv, det enda direkt negativa som tas upp i anslutning till texten, och som heller inte har tagits upp av författarna till någon annan bok i denna undersökning, är att Marx var misstänksam till att kvinnor skulle förvärvsarbeta eftersom de då bidrog till att sänka lönerna för männen.²⁰²

Ryska revolutionen beskrivs mycket kortfattat i boken, intressant är att författarna skriver att det var kvinnornas protester över bristen på mat som tände revolutionen, vilket inte förekommit någon annanstans. Vidare skriver man om att Lenin efter det misslyckade valet lät upplösa folkförsamlingen och ersatte den med ”en kongress vald av olika soldat- och arbetarråd”. Man skriver också att inbördeskriget bröt ut som en reaktion på den hårda freden mellan Ryssland och Tyskland.²⁰³

Den sovjetiska tiden under Lenin och Stalin ägnas på det hela taget liten uppmärksamhet i boken, man skriver dock att Lenin tog efter tsarens system med inskränkningar i yttrande- och pressfriheten, summariska domstolsförhandlingar och en hemlig polis. Dessutom skriver man att Stalin genomförde hårda politiska utrensningar och att hundratusentals människor deporterades eller sattes i arbetsläger.²⁰⁴ Detta vidareutvecklas inte ytterligare. Längre fram i boken finns dock en kortfattad faktaruta som beskriver Gulagsystemet.²⁰⁵ Däremot skriver författarna att Stalins maktövertagande i ekonomiskt hänseende blev en framgång.²⁰⁶

När det gäller utbrottet av Kalla kriget så lägger författarna stor tonvikt vid ett parlamentsval som hölls i Polen 1947, där kommunisterna, som man skriver, manipulerade valresultatet. Även Pragkuppen året därpå nämns som en viktig förklaring till Kalla krigets uppkomst.²⁰⁷

De två stora händelserna som skildras under Kalla kriget är annars Koreakriget och Kubakrisen, även Vietnamkriget finns med men detta återkommer vi till senare i uppsatsen. Under Koreakriget så skildras Nordkorea som angripare, å andra sidan finns det en bild med en bildtext som visar tillfångatagna nordkoreanska soldater på väg att

²⁰¹ Ibid. s. 367.

²⁰² Sandberg, Robert, Karlsson, Per-Arne, Molin, Karl, Ohlander, Ann-Sofie, *EPOS, För gymnasieskolans kurs A, 2000*, s. 189f.

²⁰³ Ibid. s. 254f.

²⁰⁴ Sandberg, Karlsson, Molin, Ohlander 2000 s. 259.

²⁰⁵ Ibid. s. 310.

²⁰⁶ Sandberg, Karlsson, Molin, Ohlander 2000 s. 259f.

²⁰⁷ Ibid. s. 296.

avrättas av soldater från Sydkorea.²⁰⁸ Kubakrisen skildras genom att det i boken redogörs för att sovjetiska missiler placerades ut på Kuba, 30 mil från Floridas kust.²⁰⁹

När det gäller händelserna i Östblocket är en liten faktaruta på en sida i boken särdeles intressant. Faktarutan berättar om hur det var att gå i skola i Ungern under 1960-talet, alltså under kommunisttiden. Författarna redogör för hur klasskamraterna till en ung flicka i helklass blev utfrågade om vederbörande flicka hade ett ”marxist-leninistiskt” levnadssätt. Samtliga klasskamrater svarade nekande, detta tog hon upp med dem på rasten och menade att det kunde påverka hennes möjligheter till vidare studier. När läraren ett halvår senare frågade klassen igen om samma flicka hade ett ”marxist-leninistiskt” levnadssätt, svarade alla jakande. Av faktarutan att döma låter det inte som att detta var någon unik situation för just den flickan, utan det var snare regel att lärarna hade sådana ”förhör” med klasskamraterna.²¹⁰

När det gäller Vietnamkriget skriver författarna: ”För världspolitikens utveckling hade Vietnamkriget sin största betydelse genom att USA:s internationella good-will allvarligt försvagades. I både USA och Europa vände sig breda grupper mot vad man såg som ett imperialistiskt övergrepp mot en frihetstörstande småstat”.²¹¹

När det gäller frågan om hur slutet på Kalla kriget skildras så tillskrivs Gorbatjov en stor del av dessa förtjänster. Författarna väljer att ta upp de nedrustningsavtal med USA som Gorbatjov var med och tecknade för att försöka få ett slut på Kalla kriget.²¹² Men man tar också upp de folkliga revolter som genomfördes mot kommunisterna i Östeuropa under 1989, man betonar att de var i huvudsak fredliga och Gorbatjovs roll i det hela, där han vägrade att ingripa militärt på det sätt som skett i Ungern 1956 och Tjeckoslovakien 1968 när Kalla kriget var som intensivast.²¹³

9.1.9 Almgren-Bergström-Löwgren – Alla tiders historia Maxi, Andra upplagan 2010

Boken är en nytgåva av boken med samma namn som redogjorts för innan, varvid endast förändringar jämfört med tidigare kommer att tas upp.

Under kapitlet om ryska revolutionen finns en faktaruta med rubriken ”Lenin – befriare eller massmördare?” i den tar författarna upp två olika bilder av Lenin som varit rådande. Dels en bild i väldigt positiva ordalag, och här citerar författarna en dödsruna i det tyska kommunistpartiets tidning som publicerats efter Lenins död, och en i ganska negativa ordalag, och här citerar författarna utdrag ur ett brev från Lenin där han skriver om hur man ska låta arkebusera präster och andra som han uppfattade som fiender till revolutionen. Boken tar dock inte ställning till vilken av de två bilderna av Lenin som är att föredra.²¹⁴ Emellertid finns också en bild i boken som visar stormningen av Vinterpalatset i samband med Oktoberrevolutionen. I slutet av bildtexten kan man läsa att bilden överdriver och glorifierar hur stormningen gick till.²¹⁵

När det gäller skildringen av Stalin och kollektiviseringen av jordbruket skiljer sig inte skildringen åt nämnvärt sedan tidigare med den skillnaden att Stalins ord om att utrota kulakerna som klass nu har återkommit i texten. Det finns även en faktaruta med en ung kommunist som var med vid kollektiviseringen i en by som berättar hur det gick

²⁰⁸ Sandberg, Karlsson, Molin, Ohlander 2000 s. 297f.

²⁰⁹ Ibid. s. 298.

²¹⁰ Sandberg, Karlsson, Molin, Ohlander 2000 s. 313.

²¹¹ Ibid. s. 327.

²¹² Sandberg, Karlsson, Molin, Ohlander 2000 s. 330.

²¹³ Ibid. s. 349ff.

²¹⁴ Almgren, Hans, Bergström, Börje, Löwgren, Arne, *Alla tiders historia Maxi, Andra upplagan*, 2010, s.

366

²¹⁵ Ibid. s. 365.

till. Skildringen är kortfattad men det framgår att denne person (det är hans egna ord som citeras) inte tyckte om effekterna av jordbrukets kollektivisering.²¹⁶

Några sidor lägre fram i boken finns en utförlig faktaruta med rubriken ”Stalins terror och folk mord” i den faktaruta frågar sig författarna varför kommunismens folk mord är så okänt i förhållande till nazismens. De kommer fram till två svar på denna fråga, dels att de sovjetiska arkiven väldigt länge förblev stängda, till skillnad mot de tyska som öppnades efter andra världskriget, dels att kommunismen traditionellt sett har haft fler försvarare än nazismen. Därefter gör författarna ett imponerande försök att skildra den kommunistiska terrorn. Författarna sätter förvisso i faktarutan likhetstecken mellan ”kommunistisk terror” och ”Stalins terror” d.v.s. den kommunistiska terror som förekommit i Sovjetunionen efter Stalin och även förekommer idag i vissa kommunistiska länder, tas inte med i faktarutan. Men texten är ändå genomgripande såtillvida att författarna *utförligt* försöker beskriva terrorn i Gulagsystemet och man försöker också sätta siffror på hur många Stalin dödade och sätta det i relation till nazisternas folk mord.²¹⁷ Faktarutan är intressant såtillvida att den är det första materialet som undersökts hittills som verkligen i klartext redogör för kommunismens brott, låt vara att man begränsar sig till Stalintiden.

Under kapitlet som handlar om Kalla kriget gör författarna ett försök att förklara uppkomsten av Kalla kriget utifrån sovjetiska ögon, d.v.s. att det skulle finnas forskare som hävdade att, mot bakgrund av vad som hänt tidigare i historien, Sovjetunionens krav på att omges av likasinnade länder skulle vara legitima. Författarna framför inte den åsikten, utan citerar bara vad andra har sagt.²¹⁸

Författarna har nu också lagt till ett kapitel med rubriken ”Folk mord i Kambodja”. Där man beskriver Pol Pots regim som ”den mest brutala regim som härskat i världen sedan 1945”. Pol Pot beskrivs också som en av 1900-talets värsta bödlar, genom att han var ansvarig för två miljoner människors död. Bredvid kapitlet finns en bild på kranier från människor som röda khmererna mördat för att illustrera detta.²¹⁹

9.2 Norska läroböcker

9.2.1 Grimnes – Veinan Hellerud – Tidslinjer, Påbygging, Verden og Norge, Historie Vg3 2009

Denna lärobok behandlar endast översiktligt kommunismen och de händelser som utspelade sig i kommunistiska stater på denna tid. Fokus i boken ligger i mångt och mycket på norsk historia, även om mer övergripande världshistoria också tas upp.

När det gäller hur kommunismen uppkom så skriver författarna till läroboken att den tidigare socialismen uppstod genom att arbetarna bildade fackföreningar för att hävda sina rättigheter. Ur dessa växte sedan den organiserade arbetarrörelsen fram. Förespråkarna för socialismen var från början inställd på att ta makten med fredliga medel och många gillade de liberala förslagen som framfördes, bl.a. rösträttsreformerna. Författarna nämner också att det fanns de socialister som ville omdana samhället med hjälp av revolution. Därefter nämner författarna att de flesta socialister var inspirerade av Karl Marx, om han ville ha fredliga reformer eller revolution framkommer inte i texten. Istället redogörs för den historiematerialistiska historiesynen med klasskampsteorin, bildandet av Internationalen där det för övrigt konstateras att arbetarna lyckades hålla samman i denna trots stora nationella oenigheter, samt

²¹⁶ Almgren, Bergström, Löwgren 2010 s. 414.

²¹⁷ Ibid. s. 410f.

²¹⁸ Almgren, Bergström, Löwgren 2010 s. 461.

²¹⁹ Ibid. s. 469.

oenigheterna inom det ryska kommunistpartiet som senare ledde till att det partiet splittrades i två fraktioner.²²⁰

När det gäller Oktoberrevolutionen så skriver författarna att Lenin åtnjöt ett brett stöd innan revolutionen eftersom bolsjevikerna var de enda som lovat att avsluta kriget mot Tyskland, och den ryska befolkningen var krigströtta. Men man skriver också att när valet väl hölls till den konstituerande församlingen fick bolsjevikerna bara en fjärdedel av rösterna, vilket ledde till att Lenin lät upplösa församlingen. Det inbördeskrig som varade mellan 1917-1921 skildras också kortfattat, och man skriver att kommunisterna vann över de vita tack vare att de hade stöd i befolkningen men också p.g.a. att de vita var inbördes oeniga samt att Trotskij var skicklig i att organisera den röda armén. Man nämner vidare de brott som kommunisterna under Lenin gjorde sig skyldiga till: ”politiska motståndare ble fengslet, drept eller sendt till arbeidsleirer” men man skriver också att ”Likevel tillot kommunistene meningsforskjeller i 1920-årene. Det ble ført livlige politiske debatter i partiet, og kulturlivet blomstret”.²²¹ Detta ändrades dock enligt författarna när Stalin kom till makten, då en enmansdiktatur infördes. Vidare skildras uppkomsten av Gulagsystemet, kollektiviseringen av jordbruket och Moskvaprocesserna, vilket alla tillskrivs Stalin.²²²

I slutet av detta kapitel finns en jämförelse mellan kommunism och fascism. Författarna skriver att trots att både kommunisten och fascisterna förnekar det, så har ideologierna en del likheter, bl.a. är de totalitära, d.v.s. de försöker styra folks sätt att tänka, men de har också en del skillnader, bl.a. finns det ingen raslära inom kommunismen. Det ska dock påpekas att när författarna jämför brott som begåtts i fascismens namn med brott som begåtts i kommunismens namn, så kommer samtliga av de senare exemplen från Stalintiden i Sovjetunionen, man skulle därför kunna hävda att det författarna jämför med fascismen inte är kommunismen generellt utan *Stalins* variant av kommunismen, även om detta inte explicit skrivs ut i texten.²²³

Stycket som handlar om konflikten under Kalla kriget inleds med en gripande skildring av en tysk kvinna bosatt i Östtyskland som 1961 föder en son som är svårt sjuk från födseln. Han är så sjuk att läkarna fruktar att han ska dö. I början får kvinnan åka med sitt barn till Västberlin för att få vård eftersom han inte kan behandlas i Östtyskland, men när Berlinmuren byggs så blir detta omöjligt och sonen läggs in på ett sjukhus i Östberlin. När kvinnan en dag kommer för att hälsa på sin son på sjukhuset är han inte där. Det visar sig då att läkarna har smugglat ut honom till ett sjukhus i Västberlin eftersom de fruktade att han skulle dö annars. Kvinnan får dock, trots upprepade påstötningar med myndigheterna, inte utresettillstånd för att åka och hälsa på sin son. Till slut lovar Stasi att hon ska få utresettillstånd om hon blir deras angivare. Hon vägrar och döms till ett flerårigt fängelsestraff för ”landsförräderi”.²²⁴

De händelser som skildras under Kalla kriget är Ungernrevolten, upproret i Östtyskland 1953 och Tjeckoslovakien 1968. Dessa tre händelser ägnas bara några rader var i boken. Koreakriget, Kubakrisen, Vietnamkriget och Sovjetunionens krig i Afghanistan ägnas dock större utrymme, men skildringen skiljer sig inte speciellt mycket åt från vad som redogjorts för tidigare i denna uppsats. Folkmordet i Kambodja under Pol Pot nämns i en liten faktaruta där det torrt konstateras att en och en halv miljon människor miste livet under Pol Pots välde. Pol Pots folk mord ägnas lika stort utrymme som kapplöpningen om rymden, som också har fått en lika stor faktaruta under

²²⁰ Grimnes, Ole Kristian, Veinan, Hellerud, Synnøve et. al., *Tidslinjer, Påbygging, Verden og Norge*, 2009, s. 215ff.

²²¹ Ibid. s. 317f.

²²² Grimnes, Veinan Hellerud et. al. 2009, s. 319f.

²²³ Ibid. s. 326f.

²²⁴ Grimnes, Veinan Hellerud et. al. 2009, s. 376.

avsnittet om Kalla kriget.²²⁵ ”Det stora språnget” och ”Kulturrevolutionen” omnämns som stora misslyckanden. Däremot konstateras att det går bra för Kina idag, i ett ekonomiskt hänseende.²²⁶

När det gäller hur slutet på Kalla kriget och kommunismens fall i Östeuropa skildras så tillskrivs mycket Michail Gorbatsjov. Han framställs som en person vars idéer om öppenhet skulle leda till att reformera sovjetsystemet men istället ledde till dess fall när alla missförhållanden kom i dagen. Vidare nämns det också att kommunismen föll i de Östeuropeiska staterna och att det gick fredligt till, med undantag av Rumänien. Som orsak till kommunismens sammanbrott anges två orsaker nämligen Gorbatsjov och det ideologiska missnöjet som fanns med det kommunistiska styret. När det gäller det sistnämnda så skriver författarna att det fanns ett utbrett missnöje med kommunisternas maktmonopol som kom i dagen sedan Gorbatsjov, som ju var den andra orsaken, hade sagt att Sovjetunionen inte skulle ingripa militärt för att rädda kommunismen som man gjort vid tidigare tillfällen i historien, utan varje land fick sköta sig självt.²²⁷

9.2.2 Høyvik – Historie 1850-2000-For videregående skole VK2 2009

Denna lärobok innehåller en mängd texter och anger sedan att det finns kompletterande elevövningar m.m. på Internet. Dessa har dock inte undersökts i denna undersökning, eftersom elevövningarna till de andra böckerna inte heller har undersökts. Det som kommer fokuseras på i granskningen är således texten i läroboken. Texten behandlar inte kommunismens uppkomst utan det första stycket av relevans för denna undersökning är den ryska revolutionen 1917.

Man skriver att Lenins maktövertagande 1917 skedde med viss hjälp från tyskarna, eftersom Lenin hade lovat att sluta fred med tyskarna så ansåg man att det låg i deras intresse att Lenin kom till makten. Man skriver att ”Lenin ble sendt med den tyske jernbanen, i plombert vogn, fra sitt eksil i Sveits”. Man skriver kortfattat om hur själva revolutionen gick till, men också om det därpå följande valet som, ur Lenins synvinkel, inte gick speciellt bra, varvid den lagstiftande församlingen upplöstes och proletarietets diktatur infördes. Inbördeskriget mellan de röda och de vita skildras dock mer ingående. Man skriver att en anledning till att de röda vann var att de vita var inbördes oeniga, men också Trotskij och hans organiserande av röda armén tillskrivs en del av dessa förtjänster. Författarna skriver också att det var under inbördeskriget som den ”röda terrorn” startade. Bland annat nämns ett exempel med några matrosar på Kronstadt, som tidigare varit anhängare av kommunismen men sedan blivit kritiska mot hur denna utvecklade sig. ”Matroserne ble anklaget for å vare småborgere og skutt og drept i tusentall” skriver författaren.²²⁸

Stalins maktövertagande behandlas inte alls i bokutgåvan utan nästa stycke som berör kommunismen handlar om Kalla kriget. Det bör dock påpekas inledningsvis att vissa händelser under Kalla kriget som är relaterade till kommunismen, exempelvis Kina under Mao inte alls finns med i den tryckta versionen. Om dessa finns på bokens Internetsida är dock svårt att uttala sig om.

Författaren skriver att en av motsättningarna under Kalla kriget handlade om att USA ville ha fria val och marknadsekonomi, Sovjetunionen ville däremot ha censur och ett ettpartisystem.²²⁹

Den kommunistiska kuppen i Tjeckoslovakien 1948 beskrivs utförligt. I boken sägs det att Tjeckoslovakien var en demokrati och att de försökte gå en balansgång mellan

²²⁵ Ibid. s. 381ff.

²²⁶ Grimnes, Veinan Hellerud et. al. 2009, s. 391ff.

²²⁷ Ibid. s. 387ff.

²²⁸ Høyvik, Dagfinn, *Historie 1850-2000, For videregående skole VK2*, 2001, s. 300ff.

²²⁹ Ibid. s. 373.

Öst och Väst. Man skriver att kommunisterna efter ett val blev största parti och att de fick regeringsposter och att precis innan det kommunistiska maktövertagandet blev en av de ledande ickekommunisterna i regeringen, Jan Mysarik, mördad. Författaren avhåller sig dock för att spekulera i mordorsaken, men nämner att efter mordet lämnade de ickekommunistiska partierna regeringen.²³⁰

Angående händelser som Koreakriget, Berlinmuren, Kubakrisen samt den militära kapprustningen så skiljer det sig inte nämnvärt åt från vad som står i tidigare böcker, så därför lämnas skildringen av detta därhän.

Författaren nämner dock även lite om McCarthyismen i USA. Man skriver att denna ”klappjakt” på kommunister var ett av de mörkaste kapitlen i USA:s moderna historia. Vidare skriver författaren att: ”Stemningen var ikke ulik den som vokste fram i Tyskland under naziregimet, rettet mot jødene, og man kan også trekke paralleller til Stalins utrenskning av politiske motstandere i Sovjetunionen i 1930-årene”.²³¹ Detta citat kommer att diskuteras i denna uppsats diskussionsdel.

Ytterligare en händelse där kommunisterna får ikläda sig offerroll är Vietnamkriget. Man skriver att den amerikanska presidenten Lyndon B. Johnson hade sagt att Nordvietnam skulle ”bombas tillbaka till stenåldern.” Man skriver också att det skedde ett omfattande övergrepp mot civila som ledde till att USA förlorade mycket sympati i omvärlden.²³² I en bildtext på Che Guevara i boken framträder återigen offer temat då man helt lakoniskt konstaterar att Che Guevara blev mördad av bolivianska soldater 1967. Hans gärningar innan mordet finns inte med, annat än att han bedrev ”revolusjonær virksomhet”.²³³

Pragvåren 1968, liksom Charta 77 behandlas utförligt i boken, och Sovjetunionen framstår som en makt som krossade det tjeckiska folkets dröm om frihet²³⁴, Sovjetunionens invasion av Afghanistan finns också med. Intressant nog antyder författaren att invasionen skedde för att förhindra att Afghanistan förvandlades till en muslimsk fundamentalistisk stat. På det sättet får författaren det att låta som att det var ett krig i preventivt syfte, och inte ett rent anfallskrig av sovjet för att utvidga sin intressesfär.²³⁵ Man nämner dock förvisso att kriget ledde till många protester och att flera länder, bl.a. Norge, bojkottade OS i Moskva 1980 som en följd av detta.²³⁶

När det gäller Sovjetunionens upplösning och Kalla krigets slut så tillskrivs Michail Gorbatsjov en stor del av förtjänsterna. Han framställs som en framsynt reformator, som ville ändra ett hopplöst ineffektivt och korruperat system. Dock gör denna författare ett tillägg som inte har funnits i någon av de andra böckerna i studien, författaren skriver att gruvarbetare i Sibirien under år 1989 och 1990 började strejka. Myndigheterna gav efter och lät dem få löneförhöjning, trots att ekonomin inte tillät det, därför började man trycka upp många sedlar ville ledde till stor inflation och detta missnöje med ekonomin blev en av orsakerna till Sovjetunionens sammanbrott.²³⁷

9.2.3 Umland – Å lykkes med nyere historie 2007

Boken är egentligen ingen traditionell lärobok utan tänkt att användas som en bredvidläsningsbok och ett komplement till traditionella läroböcker i historia för den

²³⁰ Høyvik 2001, s. 379.

²³¹ Ibid. s. 383f.

²³² Høyvik 2001, s. 389.

²³³ Ibid. s. 386.

²³⁴ Høyvik 2001, s. 392ff.

²³⁵ Ibid. s. 400.

²³⁶ Høyvik 2001, s. 401.

²³⁷ Ibid. s. 406.

videregående skolen.²³⁸ Likväl behandlar denna bok mycket av det som undersöks i denna uppsats.

Boken beskriver kommunismen som en ideologi där klasskampen är en viktig drivkraft i samhället och målet är det klasslösa samhället, vilket ska nås med hjälp av en revolution. Man gör också en viss åtskillnad på marxism och marxism-leninism, då man skriver att det sistnämnda berör takten och metoderna i revolutionens olika faser.²³⁹

Som orsak till ryska revolutionen 1917 skriver man att en strakt bidragande faktor var krigströttheten från första världskriget, samt att det var stor brist på dagligvaror. Detta kunde Lenin utnyttja eftersom han, till skillnad från den provisoriska regeringen, ville avsluta kriget mot Tyskland. Efter maktövertagandet i november så hölls val till den konstituerande församlingen i december, som blev en stor besvikelse för kommunisterna varvid Lenin uppöste församlingen på dess första möte i januari 1918. Man skriver också att regeringen genomförde terror, fängslande och censur.²⁴⁰

Man skriver också om inbördeskriget som varade 1918-1921 men skildringen av detta skiljer sig inte nämnvärt från vad som beskrivits innan i uppsatsen. Maktkampen mellan Stalin och Trotskij skildras också och författaren skriver att det var uppenbara ideologiska skillnader mellan dem, bl.a. ville Trotskij genomföra en världsrevolution vilket Stalin var tveksam till. Stalins terror mot bönderna och rättegångarna mot hans påstådda fiender finns omnämnda men författaren skriver också att: "Stalins enevelde var ikke en lang rekke nederlag for befolkningen. Han har fått æren for at han gav landområdene en økonomisk oppgang./.../ Ensretning og sensur virket hemmende på mange, men totalt sett vurderte russerne sine levekår som bedre etter revolusjonen".²⁴¹

När det gäller uppkomsten av Kalla kriget mellan Öst och Väst efter andra världskriget så skriver författaren att många räknade Trumandoktrinen, som ju tillkom för att förhindra kommunistiskt maktövertagande i Europa, som en utlösande faktor till Kalla kriget.²⁴² Författaren skriver också att Marshallhjälpen ibland också räknas som en utlösande faktor till Kalla kriget, och motiverar detta med att USA "brukte dollar i sin kamp mot kommunismen". Att Sovjetunionen och Östeuropa också erbjöds Marshallhjälp var, enligt författaren, bara en chimär, eftersom villkoren var utformade på det sättet att de inte kunde säga ja.²⁴³

Som förklaring till kommunismens sammanbrott och Kalla krigets slut listar författaren några olika aspekter nämligen, den ineffektiva planekonomin som inte kunde tillfredställa folks grundläggande behov, de stora militärutgifterna som krävde mycket resurser som hade kunnat användas till annat, ideologiska förklaringar, d.v.s. folk var trötta på korruperade ledare, kyrkans roll (det faktum att påven var polack lyfts fram som en viktig inspiration för många) samt slutligen Gorbatjov och hans reformer som bidrog till att folk fick upp ögonen för hur deras livssituation såg ut.²⁴⁴

9.2.4 Arnesen – Verdenshistorie og Noregshistorie Vg3 – Portal –Påbygning 2010

Boken skildrar ingenting om kommunismens uppkomst. Däremot börjar författaren till läroboken med den ryska revolutionen. Kapitlet där ryska revolutionen behandlas heter "Kommunisme og nazisme". Författaren skriver att kommunismen och nazismen var olika ideologier som trots det hade vissa saker gemensamt. Både det kommunistiska

²³⁸ Ugland, Ellen, *Å lykkes med nyere historie*, 2007, s. 3.

²³⁹ Ibid. s. 20f.

²⁴⁰ Ugland 2007, s. 85ff.

²⁴¹ Ibid. s. 91ff.

²⁴² Ugland 2007, s. 132.

²⁴³ Ibid. s. 133.

²⁴⁴ Ugland 2007, s. 148f.

Sovjetunionen och det nazistiska Tyskland utvecklade sig till totalitära stater. Samtidigt poängteras i boken att även om kommunismen utvecklade sig i totalitär riktning så byggde den ursprungligen på franska revolutionens idéer om frihet, jämlikhet och broderskap.²⁴⁵

Februarirevolutionen behandlas i boken men det framhålls också att bolsjevikernas program om fred, bröd och jord hade en viss attraktionskraft på folket. Man skriver också att bolsjevikerna fick majoritet i sovjeterna i Moskva och Petrograd, även om de var i minoritet i resten av riket. Oktoberrevolutionen 1917 beskrivs som en lyckad kupp där knappt ett skott avlossades. Det påföljande inbördeskriget beskrivs som mer blodigt och den nya ekonomiska politiken nämns också. Kollektiviseringen av jordbruket beskrivs som ett tilltag för att få Ryssland att genomgå industriella revolutionen, något som inte varit fallet då Oktoberrevolutionen ägde rum. Man skriver också att kommunisterna var tvungna att gå hårt fram för att deras maktövertagande aldrig hade accepterats bland det stora flertalet människor i dåtidens Sovjetunionen. Man nämner också att Lenin hade iscensatt omfattande terroraktioner mot vad han benämnde som klassfiender, men att Stalin tog terrorn till en ny nivå då han även började förfölja medlemmar i det ryska kommunistpartiet.²⁴⁶

När det gäller uppkomsten av Kalla kriget så finns det att läsa att kommunistiskt maktövertagande i Östeuropa under efterkrigstiden (det står att Stalin på ett diktatoriskt sätt införde kommunismen i Östeuropa) gjorde USA och västmakterna oroliga, vilket fick USA:s dåvarande president Truman, att lansera den s.k. Trumandoktrinen. Vidare nämns Berlinblockaden, Koreakriget och Vietnamkriget som centrala händelser under Kalla kriget, men skildringen skiljer sig inte nämnvärt åt från vad som tidigare redogjorts för i denna uppsats. Däremot så tar författaren upp att efter Vietnamkriget så blev även Laos och Kambodja kommunistiska stater, och att regimen i Kambodja var den grymmaste regimen som världen skådat efter 1945. Man nämner att röda khmererna i Kambodja under sina år vid makten mördade mellan 1-2 miljoner människor i en befolkning på totalt 7-8 miljoner. Mer utförligt än så skildras dock inte röda khmerernas terrorregim.²⁴⁷

Kaprustningen nämns också, och då specifikt atombomberna och vätebomberna som både USA och Sovjetunionen skaffade sig. Kubakrisen skildras som en höjdpunkt på terrorbalansen och dessutom skildras rymdkapplöpningen mellan USA och Sovjetunionen.²⁴⁸

När det gäller Kalla krigets slut presenteras flera olika teorier, en teori skulle kunna vara att Ronald Reagans kapprustning på 1980-talet gjorde så att Sovjetunionen inte kunde följa med i samma takt som förut, p.g.a. resursbrist, och därför krackelerade. En annan teori skulle kunna vara att Gorbatjovs reformer ledde till att sovjetsystemet började luckras upp. Författaren tar inte uttryckligen ställning till någon av dessa teorier men sedan presenterar hon en text som likväl ansluter till tolkningen av den sistnämnda teorin. Dessutom lägger hon till att femårsplanerna var väldigt ineffektiva och att de inte kunde tillgodose folks behov. Statskuppen mot Gorbatjovs nämns också, liksom de sovjetiska republikernas självständighetsförklaringar. Dessutom konstateras lakoniskt att Gorbatjov först skickade trupper till Baltikum innan han accepterade de baltiska ländernas självständighetsförklaring.²⁴⁹

²⁴⁵ Arnesen, Ellen, *Verdenshistorie og Noregshistorie Vg3, Portal, Påbygning*, 2010, s. 234

²⁴⁶ Ibid. s. 235ff.

²⁴⁷ Arnesen 2010, s. 276-282.

²⁴⁸ Ibid. s. 282ff.

²⁴⁹ Arnesen 2010, s. 284ff.

9.2.5 Hansen – Bakkerud – Hagen – Hamran – Jacobsen – Heum – Mennesker i tid 2, Verden og Norge etter 1750 2008

Kapitlet som handler om ryska revolutionen börjar så här ”Dette er studiet av at verdens første kommunistiske stat ikke utviklet et klasseløst samfund /.../ men et diktatur under ledelse av det kommunistiske partiet. /.../ Millioner av mennesker ble satt i fangleire, angivelig for å bevare den gode sak, revolusjonen. De fleste bukket (sic) under av sult, sykdommer og kulde.”²⁵⁰

När det gäller skildringen av Lenin så skriver författarna att han var hänsynslös och brutal. Man skriver också att traditionellt, framförallt inom den politiska vänstern, har man velat se Lenin som en god person, och att terrorn och förtrycket under Sovjetunionen etablerades med Josef Stalin. Man skriver också att denna bild har omvärderats under senare år, då övervakningen och fånglägersystemet etablerades redan under Lenins tid vid makten.²⁵¹

Orsakerna till Kalla kriget menar författarna att man kan se från tre olika ståndpunkter. Den första är att Sovjetunionen gjorde andra länder i Östeuropa till lydstaten och att denna oro skrämde västmakterna så till den milda grad att de började upprusta. Den andra teorin handlar om att USA och Västmakterna förde en aggressiv och imperialistisk politik och att Sovjetunionen endast skapade sig lydstaten för att förhindra en ny invasion av Sovjetunionen, vis av erfarenheterna från två världskrig. Denna ståndpunkt blev populär i samband med vänstervågen på 1960-talet. Det tredje alternativet handlar om en medelväg mellan de två tidigare nämnda och har fått ökad popularitet från och med slutet av 1970-talet. Dock skriver författarna att efter murens fall och Kalla krigets slut har man i viss mån återgått till att se Sovjetunionen som den ”onda” makten. Författarna tar inte ställning mellan dessa olika teorier.²⁵²

När det gäller orsakerna till Kalla krigets slut presenteras också tre teorier, dessa är i viss mån samma som redogjorts för ovan i tidigare stycke. En teori hävdar att det var den pågående kapprustningen som orsakade Sovjetunionens kollaps, en annan teori tillskriver Gorbatsjov och hans förändringar äran för att sovjetsystemet kollapsade. Den tredje teorin handlar om att det nya samförståndet mellan USA och Sovjetunionen (som egentligen hade börjat direkt efter Kubakrisen) ledde till en ömsesidig avspänning som sedan fick Berlinmuren att falla och Sovjetunionen att upplösas. Författarna till läroboken tar inte ställning till vilken av de här teorierna som de anser vara rimligast.²⁵³

I övrigt så behandlar boken samma teman som skildrats i tidigare stycken, Koreakriget, Berlinmuren, Vietnamkriget, upproren mot kommunismen i de Östeuropeiska länderna m.m. men då skildringen av dessa inte skiljer sig nämnvärt åt från vad som redogjorts för ovan utelämnas dessa skildringar i denna text.

9.2.6 Eliassen – Engeli – Eriksen – Ertesvaag – Grimnes – Hellerud – Skovholt – Sprauten – Wiig – Øhren – Tidslinjer 1+2, Verda og Noreg – Historie Vg2/Vg3 2001

Denna bok är i princip identisk med den bok som redogjorts för ovan, med två viktiga undantag. För det första verkar boken vara en sammanslagning av flera kurser för den videregående skolan, varför det har tillkommit en del material i boken. Det material som har tillkommit berör dock så gott som uteslutande äldre historia varför detta inte tas med i undersökningen.

²⁵⁰ Hansen, Svein Olav, Bakkerud, Audun, Hagen, Hans-Jørgen, Hamran, Olav, Jacobsen, Anne Kjersti, Heum, Trond, *Mennesker i tid 2, Verden og Norge etter 1750*, 2008, 270.

²⁵¹ Ibid. s. 279.

²⁵² Hansen et. al. 2008, s. 416f.

²⁵³ Ibid. s. 434.

Då inget nytt material har tillkommit i boken redogörs dock inte här för innehållet utan för innehållet i boken hänvisas läsaren till den andra boken med namnet ”Tidslinjer” i denna undersökning.²⁵⁴

9.2.7 Abrahamsen – Dyrvik – Ohman Nielsen – Aase – Verdshistorie og Noregshistorie etter 1750 – Portal 2007

Denna bok skiljer sig inte åt i innehåll från den bok som tidigare redogjorts för i denna uppsats. Enda skillnaden är att texten är på nynorska. Då innehållet redan redogjorts för ovan i det stycket som behandlar boken som också heter ”Portal” så lämnas detta stycke utan ytterligare kommentarer.²⁵⁵

10 Diskussion

Första frågan i frågeställningen handlade om hur kommunismen som ideologi framställs och beskrivs i läroböckerna. När det gäller kommunismen som ideologi, d.v.s. Karl Marx och hans utformande av den kommunistiska läran, så skildras detta nästan övervägande positivt. I boken ”EPOS, För gymnasieskolans kurs A” blir kanske detta som tydligast då Marx skildras uteslutande positivt, och betoningen på att han var forskare som görs flera gånger i texten. Den enda tendens till kritik av den kommunistiska läran som sådan som överhuvudtaget verkar framträda i de undersökta böcker som behandlar kommunismens uppkomst är i Bergströms, Löwgrens och Almgrens bok från 1987 då man skriver att Karl Marx inte var intresserad av samförstånd med andra grupper i samhället, å andra sidan skriver författarna till boken EPOS att Marx arbetade för samförstånd med andra grupper i samhället. En del författare poängterar också att kommunismen föddes ur franska revolutionens tankar om frihet, jämlikhet och broderskap.

När det gäller skildringen av kommunistiska regimer och det kommunistiska systemet i bl.a. Östeuropa, som var den andra frågeställningen i uppsatsen, så är bilden mer nyanserad. Visserligen så innehåller den jämförelser som görs i både svenska och norska läroböcker mellan kommunism och fascism eller nazism enbart Stalins variant av kommunism varför man kan ifrågasätta jämförelserna i sig eftersom de faktiskt inte snävar in begreppen lika tydligt när det gäller de högerextrema ideologierna. Vissa avarter finns också, som när eleverna i en bildtext där ungrare bränner kommunistiska böcker uppmanas att tänka på andra tillfällen i historien då det förekommit bokbål. Som jag ser det kan inte bildtexten ha något annat syfte än att leda elevernas tankar till nazitidens bokbål i Tyskland. Att jämföra bokbål som nazisterna genomförde på böcker som inte stämde in i deras världsbild med att bränna böcker som representerar ett repressivt samhällssystem efter en befrielse skulle kunna ses som något uppseendeväckande. Eventuellt insåg författarna det också eftersom bildtexten plockades bort i senare upplagor. Det går dock inte att uttala sig om varför bildtexten plockades bort.

Några få exempel finns då kommunisterna får ikläda sig offerrollen i böckerna, den vanligast förekommande är mordet på Che Guevara som nämns i flera böcker, ingen av dessa böcker nämner dock att Che Guevara själv hade många liv på sitt samvete. Vietnamkriget är ett annat exempel, då flera böcker tar upp USA:s krigsbrott där. Det mest uttalat tydliga exemplet på kommunisternas offerroll är kanske Dagfinn Høyviks

²⁵⁴ Eliassen, Jørgen, Engelién, Ola, Eriksen, Tore Linné, Ertesvaag, Egil, Grimnes, Ole Kristian, Hellerud, Synnøve Veinan, Skovholt, Lene, Sprauten, Knut, Wiig, Herdis, Øhren, Andreas, *Tidslinjer 1+2, Verda og Noreg, Historie Vg2/Vg3*, 2011.

²⁵⁵ Abrahamsen, Olav A., Dyrvik, Ståle, Ohman Nielsen, May-Brith, Aase, Andreas, *Verdshistorie og Noregshistorie etter 1750, Portal*, 2007.

bok där han jämför förföljandet av kommunister i USA som iscensattes av Joseph McCarthy med de förföljelser av judar som ägde rum i Tyskland på 1930-talet.

Stalins *ekonomiska* reformer beskrivs på ett ganska positivt sätt i många böcker, och flera författare betonar att han lyckades industrialisera Ryssland och höja levnadsstandarden där, men hans politiska gärningar i övrigt skildras inte speciellt smickrande. På det hela taget kan man säga att skildringen av kommunismen som den praktiserades i de aktuella länderna inte är speciellt positiv, med undantag av de händelser som jag nyss nämnt.

Man kan ställa sig frågan varför denna diskrepans mellan kommunismen som ideologi och kommunismen som praktiserande system existerar i läroböckerna. Valter Lundell kom i sin licentiatavhandling fram till att eleverna, även efter att de hade informerats om kommunismens illdåd, tenderade att lägga över dessa illdåd på enskilda personer, och att den person som tydligast förknippades med kommunismen är Karl Marx, han framställs också på det mest positiva sättet i min undersökning. Klas-Göran Karlsson kom fram till att det sker en trivialisering av de begrepp som härrör från kommunismen på ett sätt som vi aldrig skulle acceptera om det handlade om exempelvis nazismen istället. Utan att gå in djupare på denna diskussion så kan man konstatera att läroböckerna verkar följa den rådande uppfattningen i samhället, d.v.s. att det finns en åtskillnad mellan kommunismen som ideologi och den form av kommunism som har praktiserats i samhället. Vad som har skapat denna åtskillnad får ytterligare forskning utvisa.

Den tredje frågan handlade om vilket bruk av historia som används inom läroböckerna. Här kan det vara på sin plats att redogöra för Klas-Göran Karlssons teorier om detta. Karlsson menar att i det processuella teorin så skiljer sig framställningen åt mellan tid, och i den strukturella så skiljer den sig åt beroende på i vilket samhälle den förmedlas. Det bruk av historia som tillämpas är i varierande grad både ideologiskt politiskt-pedagogiskt. Exempel på ett sådant ideologiskt historiebruk är när det görs en tydlig åtskillnad mellan exempelvis kommunismen som ideologi och den kommunism som praktiserades under Kalla kriget i de undersökta historieböckerna. Det ideologiska historiebruket syftar ju till att legitimera olika händelser och exempel på detta är att i de flesta undersökta böcker så skildras Marx, och kommunismens uppkomst, med något undantag uteslutande positivt.

Samtidigt skulle man också kunna säga att en del av det bruket som framträder är politiskt-pedagogiskt eftersom de kommunistiska staterna i Östeuropa under Kalla kriget oftast inte skildrades speciellt positivt. En viss nyansskillnad märks dessutom över tid då Lenin oftast skildras negativt efter Kalla krigets slut, medan Kalla kriget pågick skildrades han i mer neutrala termer.

Detta, att man oftast i läroböckerna skildrar ideologin och uppkomsten av densamma på ett positivt sett medan man skildrar dess praktik på ett negativt sätt kan tyckas vara något motsägelsefullt, men hänger troligtvis samman med att under Kalla kriget så var det viktigt att markera ett visst avståndstagande till Sovjet, forskning som gjorts tidigare av exempelvis Holmén tyder även på att det var viktigt att även markera ett visst avståndstagande till Förenta staterna detta kan dock jag inte uttala mig om eftersom detta inte ingick i denna uppsats undersökning.

Ammert har utvecklat en teori för att analysera framställningsansatser i lärobokstexter. Dessa kallar han för den konstaterande, förklarande, reflekterande och normativa framställningsmodellen. När det gäller förklaringsmodellen så skulle jag vilja säga att de flesta läroböcker intar en förklarande framställningsmodell. Ty de förklarar ofta bakgrunden till olika händelser, exempelvis byggandet av Berlinmuren där många författare lyfter fram att bakgrunden till byggandet av Berlinmuren var att Östtyskland hade förlorat mycket arbetskraft till Västtyskland. Även den konstaterande

framställningsmodellen förekommer ibland där saker nämns väldigt lakoniskt, detta kan dock tyda på utrymmesbrist i texten ibland (ett sådant exempel är en lärobok som helt kortfattat konstaterar att Kina invaderade Tibet).

Läroboksförfattarna jämför också med olika händelser, exempelvis skildras inte det kommunistiska Sovjetunionens invasion av Ungern och Tjeckoslovakien speciellt positivt men å andra sidan skildras inte den amerikanska invasionen av Vietnam speciellt positivt heller. Här verkar författarna mera tendera att luta åt den uppfattningen att vissa aspekter av de båda supermakternas agerande är lika förkastliga.

Den fjärde frågan i frågeställningen handlar om hur förändringen ser ut över tid. Här kan det vara värt att initialt påpeka att ingen lärobok som undersökts varit okritisk mot hur kommunismen tillämpades, däremot finns det som tidigare nämnts ett antal böcker som är relativt okritiska till kommunismen som system. Redan de böcker som undersökts från 1950-talet när förhållandena mellan USA och Sovjetunionen var som mest jämbördiga och då, för svensk del, neutralitetspolitiken var närmast helig, framträder i kritik av Sovjetunionen i läroböckerna. Det bör dock vara värt att hålla i åtanke att detta inte behöver vara särskilt uppseendeväckande i sig, ty detta resultat stämmer även väl överens med tidigare forskning, och bland annat Janne Holmén har ju konstaterat att även om kritiken mot Sovjetunionen stundtals kunde vara hätsk, så var även USA utsatt för kritik. I den mån denna undersökning har handlat om USA:s roll i olika konflikter, som exempelvis Vietnamkriget och Joseph McCarthy, så verkar denna slutsats även gälla för denna undersökning. I Vietnamkriget så framträder ju USA som den angripande parten och senator Joseph McCarthy framställs inte på något särskilt smickrande sätt. Det finns därför visst fog för att hävda att kritiken av läromedel inte nödvändigtvis hänger samman med en antipati för Sovjetunionen utan skulle lika gärna kunna vara ett uttryck för en vilja att inta en mellanposition mellan de båda stormakterna. Detta skulle kunna gälla för svensk del, för norsk del, som ju var NATO-medlem, borde det ha sett lite annorlunda ut, vilket jag ska återkomma till i nästa frågeställning. Å andra sidan finns det fog för att läromedelsförfattarna knappast sympatiserade med Sovjetunionen heller, Långström har exempelvis i sin avhandling visat att de flesta läroboksförfattarna hade borgerliga sympatier. Ett visst ifrågasättande av detta torde dock vara på sin plats, denna undersökning har visat att när det gäller kommunismen som ideologi så har de flesta författare en rätt urskuldande hållning, däremot är de desto mera kritiska till hur den tillämpas.

Mot slutet av undersökningsperioden inträffar en intressant skillnad, då finns i många läroböcker det första som skulle kunna uppfattas som ett samlat grepp om kommunismens brott, även om det oftast, som tidigare nämnts, blir liktydigt med Stalins brott, men ansatsen är ändå imponerande, och denna saknades helt när Kall kriget fortfarande pågick. I vissa läroböcker nämner man också att Lenin var en grym diktator. Varför denna ansats att ta ett helhetsgrepp om kommunismens brott inte har gjorts tidigare går bara att spekulera i men en möjlig slutsats skulle kunna vara att man inte ville "stöta" sig med någon sida så länge Kalla kriget fortfarande pågick.

Den femte frågeställningen i texten handlade om huruvida det var någon skillnad mellan svenska och norska läroböcker. Innan denna frågeställning besvaras så kan det vara värt att påpeka att urvalet av norska läroböcker, som tidigare nämnts, är betydligt mindre än de svenska, varför resultatet skulle kunna bli något missvisande. De norska läroböcker som undersökts har dessutom samtliga varit av ett senare datum. Dock, utifrån den bild som framträtt i denna undersökning framkommer ingen signifikant skillnad mellan de båda länderna i det undersökta materialet. Varför är det så? Det finns egentligen tre tänkbara förklaringar till detta. För det första så kan den enskilda läroboksförfattarens egna politiska hemvist ha haft stor betydelse, och i den bemärkelsen spelar det således mindre roll i vilket land boken tillkom, för det andra så

måste alla läroboksförfattare göra ett urval, har de dessutom haft samma urval som grund så kommer resultatet att bli identiskt, och för det tredje så kan det mycket väl ha varit så att Norge, som ju var ett NATO-land, trots att det naturligt borde ha lett till en större identifikation med USA, paradoxalt nog kunde uppleva att de hade större "frirum" och kunde inta en friare hållning i många frågor. Detta resultat stämmer även överens med tidigare forskning, framförallt med Janne Holmén.

Avslutningsvis kan det vara intressant att sammankoppla resultatet med Karlssons olika definitioner av historiebruk, det vill säga att titta på vilken typ av historiebruk som används i texterna. Jag skulle vilja hävda att den typ av historiebruk som används är den pedagogisk-politiska, vilket kanske inte är så konstigt, då framställningen per definition i en lärobok blir ganska förenklad, det är ju ett stort stoff som ska rymmas i texten, och för att få plats med så mycket som möjligt så måste ett visst urval göras. Läroböckerna handlade ju inte bara om kommunismen utan om en stor del av världshistorien, och ett förenklat urval är därför nödvändigt. Jag tycker mig egentligen inte kunna se några spår av ideologiskt eller moraliskt historiebruk i texterna, annat än att man understundom kritiserar de både supermakterna USA och Sovjetunionen.

Sammanfattningsvis kan man dra följande slutsatser efter diskussionen:

- Det finns ingen märkbar skillnad i hur svenska och norska läroböcker skildrar kommunismen, de skillnader som finns är snarare skillnader mellan enskilda böcker än mellan länderna.
- Skildringen över tid går till att bli något mer kritisk till kommunismen efter Kalla krigets slut.
- Det historiebruk som används i läroböckerna är det pedagogiskt-politiska.

11 Sammanfattning

Syftet med denna uppsats var att undersöka hur ett antal utvalda läroböcker i historia för gymnasiet i Sverige och för videregående skole i Norge skildrade kommunismen och de kommunistiska diktaturer som var verksamma under Kalla kriget. Uppsatsen utgick från följande frågeställningar:

- Hur framställs och beskrivs kommunismen som ideologi i läroböckerna?
- Hur framställs och beskrivs kommunistiska regimer i läroböckerna?
- Vilket bruk av historia används i läroböckerna?
- Hur ser förändringarna ut över tid?
- Hur ser förändringarna ut mellan de båda länderna?

Resultatet blev att skildringen av kommunismen inte skiljer sig märkbart åt mellan svenska och norska läroböcker. Den skillnad som framträder beror mera på vilken typ av lärobok det är snarare än i vilket land läroboken är skriven. De flesta läroböcker gör också en åtskillnad mellan kommunismen som ideologi, som skildras så fritt från värderingar som möjligt, eller i något enstaka fall till och med positivt, som de kommunistiska diktaturer som var verksamma under kalla kriget, som skildras uteslutande negativt.

En viss förändring över tid kan dock skönjas i och med att många läroböcker efter kalla krigets slut försöker ta ett "helhetsgrepp" om kommunismens brott mot mänskligheten, bland annat jämförs de med nazismen. Även om materialet stundtals blir avgränsat eftersom författarna tenderar att sätta ett likhetstecken mellan kommunismens terror och Stalins terror, därmed missas de andra terrorregimer som var verksamma under Kalla kriget ibland annat Östeuropa.

Det bruk av historia som används i läroböckerna är, med Karlssons modell, det pedagogiskt-politiska historiebruket.

Referenser

Tryckta källor:

Abrahamsen, Olav A., Dyrvik, Ståle, Ohman Nielsen, May-Brith, Aase, Andreas, *Verdshistorie og Noregshistorie etter 1750*, Portal, Oslo: Det norske samlaget 2007

Almgren, Hans, Bergström, Börje, Löwgren, Arne, *Alla tiders historia Maxi, Andra upplagan*, Malmö: Gleerup 2010

Arnesen, Ellen, *Verdenshistorie og Noregshistorie Vg3*, Portal, Påbygning, Oslo: Samlaget 2010

Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, Hans, *Alla tiders historia, Tredje upplagan, Grundbok i historia för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer*, Stockholm: LiberLäromedel 1987

Bergström, Börje, Löwgren, Arne, Almgren, Hans, *Nya Alla tiders historia, Grundbok i historia för gymnasieskolan*, Malmö: Liber 1999

Eliassen, Jørgen, Engelién, Ola, Eriksen, Tore Linné, Ertesvaag, Egil, Grimnes, Ole Kristian, Hellerud, Synnøve Veinan, Skovholt, Lene, Sprauten, Knut, Wiig, Herdis, Øhren, Andreas, *Tidslinjer 1+2, Verda og Noreg, Historie Vg2/Vg3*, Oslo: Aschehoug 2011

Grimnes, Ole Kristian, Veinan, Hellerud, Synnøve et. al., *Tidslinjer, Påbygging, Verden og Norge*, Oslo: Aschehoug 2009

Hansen, Svein Olav, Bakkerud, Audun, Hagen, Hans-Jørgen, Hamran, Olav, Jacobsen, Anne Kjersti, Heum, Trond, *Mennesker i tid 2, Verden og Norge etter*, Oslo: Cappelen Damm 1750

Høyvik, Dagfinn, *Historie 1850-2000, For videregående skole VK2*, Oslo: eBok 2001

Jacobson, Gustaf & Söderlund, Ernst, *Lärobok i allmän historia för gymnasiet, Fjärde upplagan*, Stockholm: Svenska Bokförlaget 1955

Sandberg, Robert, Karlsson, Per-Arne, Molin, Karl, Ohlander, Ann-Sofie, *EPOS, För gymnasieskolans kurs A*, Stockholm: Almqvist & Wiksell 2000

Skrutkowska, Karin, Stattin, Jan, Westin, Gunnar T., Norman, Torbjörn, *Människan genom tiderna, Historia för gymnasiet, A-kursen*, Stockholm: Natur och kultur 1997

Tham, Wilhelm, Kumlien, Kjell, Lindberg, Folke, *Folkens historia 2:1, Lärobok för gymnasiet*, Stockholm 1967

Tham, Wilhelm, Kumlien, Kjell, Lindberg, Folke, *Folkens historia, För gymnasieskolans treåriga ekonomiska och fyraåriga tekniska linjer, Åk 2*, Stockholm 1971

Westin, Gunnar T., Norman, Torbjörn, Thullberg, Per, *Människans historia 2-3, Lärobok i historia för gymnasiet*, Stockholm: Natur och kultur 1993

Ugland, Ellen, *Å lykkes med nyere historie*, Oslo: Damm 2007

Litteratur:

Ammert, Niklas, *Det osamtidas samtidighet, Historiemedvetande i svenska historieläroböcker under hundra år*, Uppsala: Sisyfos 2008

Ammert, Niklas, "Ett innehåll förmedlas", i Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen, Läromedelsstudier i teori och praktik*, Lund: Studentlitteratur 2011

Ammert, Niklas, "Om läroböcker och studiet av dem", i Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen, Läromedelsstudier i teori praktik*, Lund: Studentlitteratur 2011

Ammert, Niklas, *Om vad och hur 'må' ni berätta?, Undervisning om Förintelsen och andra folkmord*, Aktuellt om Historia, Stockholm, Forum för levande historia 2011

Andersson, Mikael & Ahrling, Carl, *Läroböckerna och kommunistiska regimers brott mot mänskligheten*, 2007

Andolf, Göran, *Historien på gymnasiet, Undervisning och läroböcker 1820-1965*, Stockholm: Esselte studium 1972

Bell, Philip, *Världen efter 1945*, Stockholm: Prisma 2001

Bibsys: Elektronisk webbplats: www.bibsys.no

Björklund, Jan, *Regeringen blåser av gymnasiereformen*, DN debatt 11 oktober 2006: Elektronisk källa: www.dn.se/debatt/regeringen-blaser-av-gymnasiereformen

Carle, Torbjörn, Kinnander, Sven, Salin, Sven, *Lärarnas Riksförbund 1884-2000, Ett stycke svensk skolhistoria ur fackligt perspektiv*, Stockholm: Informationsförlaget 2000

Courtois, Stéphane, Werth, Nicolas, Panné, Jean-Louis, Paczkowski, Andrzej, Bartosek, Karel, Margolin, Jean-Louis, *Kommunismens svara bok*, Finland: Bokförlaget DN 1999

Edwardsson, Peter, *Historiemedvetande, En studie av läroböckers syn på Sovjetunionen över tid*, 2009

Edwardsson, Peter, *Kampen om historien, Levande eller statlig historia i skolan?*, 2009

Englund, Tomas, "Mellan utbildningsvetenskap och utbildningspolitik" i Jansson, Bo (red.), *Utbildningsvetenskapens kärna, Lärarkretsens innersta väsen?*, Malmö: Gleerup 2011

Englund, Tomas, *Perspektiv på svensk skolutveckling under 1900-talet utifrån skolreformerna 1918/19: Skolan som ideologisk statsapparat i den borgerliga demokratin*, Mölndal: Pedagogiska institutionen Göteborgs universitet 1981

Forum för levande historia, *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, Stockholm: Forum för levande historia 2008

Forum för levande historia, *Elevtidning Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, Stockholm: Forum för levande historia 2008

Forum för levande historia, *Lärohandledning Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, Stockholm: Forum för levande historia 2008

Gaddis, John, *Det kalla kriget, Pakterna, Spionerna, Lögnerna, Sanningen*, Litauen: Svante Weyler Bokförlag 2005

Grant, Reg G, *Berlinmuren*, Italien: Gleerups Förlag 1998

Hadenius, Stig & Olsson, Claes-Olof, *Historieböckerna i det nya gymnasiet, En undersökning av tiden efter 1918 utförd på uppdrag av Statens Läroboksnämnd*, Göteborg: Statens läroboksnämnd 1970

Hartman, Sven, *Det pedagogiska kulturarvet, Traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria*, Stockholm: Natur och kultur 2005

Holmén, Janne, *Den politiska läroboken, Bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis 2006

Johansson, Christian, *Historieundervisning i statens intresse, - Forum för levande historia och dess projekt Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, 2008

Johansson, Sven-Åke, *Den ryska revolutionen och det sovjetiska samhället i debatten och skolans läroböcker, Värderingarnas och undervisningsmetodernas växlingar under hundra år, Årsböcker i svensk undervisningshistoria 201*, Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria 2004

Karlsson, Klas-Göran, *Europa och världen under 1900-talet*, Stockholm: Liber 2003

Karlsson, Klas-Göran, "Läroboken och makten – ett nära förhållande", i Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen, Läromedelsstudier i teori och praktik*, Lund: Studentlitteratur 2011

Karlsson, Klas-Göran, "Historiedidaktik: begrepp, teori och analys", i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu, En introduktion till historiedidaktiken*, Lund: Studentlitteratur 2004

Karlsson, Klas-Göran, "KGB bar men inte Gestapo café, Reflektioner kring historiebruk och historiebruksanalys" i Nilson, Bengt (red.), *Historielärarnas förening Årsskrift* Stockholm: Historielärarnas förening 2011

Kungliga biblioteket: Elektronisk webbplats: www.libris.kb.se Hämtad 2012-10-13

- Larsson, Hans Albin, *Barnet kastades ut med badvattnet, Historien om hur skolans historieundervisning närmast blev historia*, Quebecor: Historielärarnas Förening 2001
- Larsson, Hans Albin, *Skola eller kommunal ungdomsomsorg?, Om att försöka skapa en jämlik och demokratisk skola*, Stockholm: SNS förlag 2002
- Lorentzen, Svein, *Ja vi elsker, Skolebøkene som nasjonsbyggere 1814-2000*, Oslo: Abstrakt forlag 2005
- Lundell, Valter, *Den goda tanken och den onda erfarenheten, Om den kommunistiska brotthistoriens plats i den svenska historiekulturen*, Lund: Forskarskolan i historia och historiedidaktik, Lunds universitet 2011
- Lundestad, Geir, *Öst, väst, nord, syd, Huvuddrag i internationell politik efter 1945*, Lund: Studentlitteratur 2000
- Långström, Sture, *Författarröst & Lärobokstradition, En didaktisk studie*, Umeå: Institutionen för svenska och samhällsvetenskapliga ämnen 1997
- Lärarnas Riksförbund, *Makten över läromedlen – lärarnas möjlighet att styra över läromedlen i undervisningen*, 2012
- Lärarnas Riksförbund, *Rika barn lära bäst?, Om klyftorna i den svenska skolan*, 2010
- Läroplan för de frivilliga skolformerna, Lpf 94*
- Läroplan för gymnasieskolan, Lgy 70*
- Läroplan för gymnasieskolan, Gy 11*
- Nationalencykpedin, Elektronisk webbplats: www.ne.se
- Norges regering: Elektronisk webbplats:
www.regjeringen.no/nb/dep/fad/dok/nouer/1994/nou-1994-3/7/2/1.html?id=332501
- Ott, Olev, *Deportationerna i Estland 1941 – ett försök att förklara tomheten i svenska och norska gymnasieläroböcker*, Öjersjö: MEL-produktion 2009
- Prop. 2009/10:89, *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*
- Richardson, Gunnar, *Svensk utbildningshistoria, Skola och samhälle förr och nu*, Lund: Studentlitteratur 2004
- Selander, Staffan, *Lärobokskunskap, Pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia 1841-1985*, Lund: Studentlitteratur 1988
- Skolverket, *”ett allsidigt urval av nationella program, - en förutsättning för likvärdighet i gymnasieskolan*, rapport nr. 178, 1999
- Skolverket, *Gymnasieskola 2007*, 2006

Skolverket, *gymnasieskola 2011*, 2011

Skolverket, *Hur gick det sedan?, Avnämarna av gymnasieskolan och högskolans grundutbildning*, rapport nr. 168, 1999

Skolverket, *Konkurrensen om eleverna, Kommunernas hantering av minskande gymnasiekullar och en växande skolmarknad*, rapport nr. 346, 2010

Skolverket, *Reformeringen av gymnasieskolan*, rapport nr. 187, 2000

Skolvärlden nr. 14, ”Skolbibliotekarier startar historiedebatt”, 2007

Skott, Staffan, *Aldrig mer!, En bok om kommunismens folkmord och brott mot mänskligheten*, Lund: Hjalmarson & Högberg 1999

SOU 2008:109, *En hållbar lärarutbildning*

SOU 2008:27, *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*

SOU 2008:52, *Legitimation och skärpta behörighetsregler*

Store norske leksikon, Elektronisk webbplats:

[www.snl.no/Skole og utdanning i Norge](http://www.snl.no/Skole_og_utdanning_i_Norge)

Tveit, Knut, *Norsk utdanningshistorie*, 2004. Elektronisk webbplats:

www.uio.no/studier/emner/uv/pfi/PED4300/v04/utdanningshistorie.ppt#1

Åselius, Gunnar, *Krigen under Kalla kriget*, Stockholm: Medström 2007

Bilagor

Bilaga 1 Sammanställning av de läroböcker som ingår i undersökningen

Svenska läroböcker:

Almgren, Hans, Bergström, Börje, Löwgren, Arne, *Alla tiders historia Maxi, Andra upplagan*, Malmö: Gleerup 2010

Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, Hans, *Alla tiders historia, Tredje upplagan, Grundbok i historia för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer*, Stockholm: LiberLäromedel 1987

Bergström, Börje, Löwgren, Arne, Almgren, Hans, *Nya Alla tiders historia, Grundbok i historia för gymnasieskolan*, Malmö: Liber 1999

Jacobson, Gustaf & Söderlund, Ernst, *Lärobok i allmän historia för gymnasiet, Fjärde upplagan*, Stockholm: Svenska Bokförlaget 1955

Sandberg, Robert, Karlsson, Per-Arne, Molin, Karl, Ohlander, Ann-Sofie, *EPOS, För gymnasieskolans kurs A*, Stockholm: Almqvist & Wiksell 2000

Skrutkowska, Karin, Stattin, Jan, Westin, Gunnar T., Norman, Torbjörn, *Människan genom tiderna, Historia för gymnasiet, A-kursen*, Stockholm: Natur och kultur 1997

Tham, Wilhelm, Kumlien, Kjell, Lindberg, Folke, *Folkens historia 2:1, Lärobok för gymnasiet*, Stockholm 1967

Tham, Wilhelm, Kumlien, Kjell, Lindberg, Folke, *Folkens historia, För gymnasieskolans treåriga ekonomiska och fyraåriga tekniska linjer, Åk 2*, Stockholm 1971

Westin, Gunnar T., Norman, Torbjörn, Thullberg, Per, *Människans historia 2-3, Lärobok i historia för gymnasiet*, Stockholm: Natur och kultur 1993

Abrahamsen, Olav A., Dyrvik, Ståle, Ohman Nielsen, May-Brith, Aase, Andreas, *Verdshistorie og Noregshistorie etter 1750, Portal*, Oslo: Det norske samlaget 2007

Norska läroböcker:

Arnesen, Ellen, *Verdshistorie og Noregshistorie Vg3, Portal, Påbygging*, Oslo: Samlaget 2010

Eliassen, Jørgen, Engelién, Ola, Eriksen, Tore Linné, Ertesvaag, Egil, Grimnes, Ole Kristian, Hellerud, Synnøve Veinan, Skovholt, Lene, Sprauten, Knut, Wiig, Herdis, Øhren, Andreas, *Tidslinjer 1+2, Verda og Noreg, Historie Vg2/Vg3*, Oslo: Aschehoug 2011

Grimnes, Ole Kristian, Veinan, Hellerud, Synnøve et. al., *Tidslinjer, Påbygging, Verden og Norge*, Oslo: Aschehoug 2009

Hansen, Svein Olav, Bakkerud, Audun, Hagen, Hans-Jørgen, Hamran, Olav, Jacobsen, Anne Kjersti, Heum, Trond, *Mennesker i tid 2, Verden og Norge etter*, Oslo: Cappelen Damm 1750

Høyvik, Dagfinn, *Historie 1850-2000, For videregående skole VK2*, Oslo: eBok 2001

Ugland, Ellen, *Å lykkes med nyere historie*, Oslo: Damm 2007